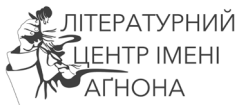

СВІТЛО НА ПАГОРБАХ
LIGHT ON THE HILLS

С В І Т Л О
Н А П А Г О Р Б А Х

Збірка «Світло на пагорбах» з додатком у перекладі англійською та івритом – це есе, написані під час літературної резиденції, що тривала у Бучачі впродовж вересня-грудня 2019 року. Гостями резиденції стали українські письменники Василь Махно, Олексій Чупа та Євгенія Кононенко. Видання та переклад цієї книги стали можливими завдяки підтримці Канадського благодійного фонду «Українсько-єврейська зустріч».

Ukrainian
Jewish
Encounter

Українсько
Єврейська
Зустріч

Збірка є проектом Літературного центру імені Агнона – організації, що діє у Бучачі, рідному містечку Нобелівського лауреата з літератури (1966 р.) Шмуеля Йосефа Агнона. Мета Літературного центру – окреслити Бучач на літературній мапі країни, організовуючи у ньому зустрічі, презентації, літературні мандрівки, видавничі проекти.

© Василь Махно
© Олексій Чупа
© Євгенія Кононенко

СВІТЛО НА ПАГОРБАХ

LIGHT ON THE HILLS

אור על הגבעות

Видання друкується в авторській редакції.

Передмова: Вольф Москович.

Колаж на обкладинці: Віра Саченко.

Фотографії: Алекс Нагорний, Юлія Микуляк.

Переклад та редагування англійською: Марта Д. Олійник, Пітер Бейджер.

Переклад та редагування івритом: Антон Паперний, Йоав Ітамар.

Дизайн, верстка: Дмитро Садовий.

Гарнітура Arial, Clear Sans.

Мова видання: українська, англійська, іврит.

6,23 умовних друкованих аркушів.

Передано в друк 19 червня 2020 року.

Наклад 300 примірників.

Видавець Санченко А. В.

Свідоцтво про внесення до реєстру видавців ДК №4371 від 23.07.2012

Василь Махно, Олексій Чупа, Євгенія Кононенко.

Світло на пагорбах. – Київ: Санченко, Електрокнига, 2020. – 160 с.

ISBN 978-617-7026-64-7

978-617-7026-02-9 (серія)

Василь Махно
Олексій Чупа
Євгенія Кононенко

С В І Т Л О
Н А П А Г О Р Б А Х

Втрачений рай

Вольф Москович

Єрусалим, 23 березня 2020 року

Програма письменників-резидентів Літературного центру імені Агнона в Бучачі для молодих українських літераторів є важливим проектом, що сприяє міжнародній підтримці української літератури та ознайомленню сучасної громадськості України з творчістю видатного ізраїльського письменника Шмуеля Йосефа Агнона, уродженця Бучача, та багатою культурною спадщиною євреїв Галичини.

Євреї становили до Голокосту половину населення Бучача, невеликого міста, славного своїми культурними традиціями. Про високий рівень традиційної єврейської культури у Бучачі свідчить той факт, що Агنون отримав усю свою освіту лише у цьому місті. Він сформувався там, як особа та письменник, почавши друкуватися ще підлітком. Залишивши Бучач у 1908 році, Агنون ніколи не навчався у жодному університеті, свої знання підвищував інтенсивним читанням здобутків світової науки та літератури. Як свідчив Гершом Шолем, провідний авторитет у дослідженні Кабали, Агنون був найбільш обізнаним та тонким знавцем середньовічних єврейських рукописів у колі його колег. Мотиви з таких стародавніх джерел оздоблюють твори Агнона, що разом з його складним індивідуальним стилем, і завдають чимало загадок дослідникам та перекладачам.

Агنون знову і знову повертається у своїх творах до теми єврейського життя у Бучачі, як втраченого раю, грубо розтоптаного чоботами солдатів ворожих між собою сил у Першій світовій війні, коли місто було значно зруйновано. Агنون бачить своє рідне місто

та його збіднілих євреїв востаннє під час короткого візиту у 1930 році та передчуває страшну трагедію, що очікує їх. Вихід - еміграція у Палестину. Проте ця брама щільно замкнена Британією. У 1943 році, дізнавшись про тотальне знищення нацистами єврейської громади рідного міста, Аґнон пише свій есеї «Знак», поетичний панеґрик єврейському Бучачу. Його донька Емуна збирає та видає вже після його смерті збірку «Місто та його повність», цілком присвячену цій темі. У цій книзі, повній ностальгії, ідеалізованій образ Бучача включає місцеві хасидські традиції, звичаї, легенди та народні оповідання, в яких можна знайти вплив українського та польського фольклору.

Молоде покоління письменників України бачить на прикладі Аґнона шляхи до досягнення вищих щаблів літературної творчості. Аґнон завжди вірив у свій талант та постійно працював над вдосконаленням своїх творів. Двічі в його житті його дім руйнувався, у пожежі згоріли всі його рукописи, проте письменник знаходив внутрішні сили, щоб повернутися до своєї праці. Письменникам, що творять на порівняно малих мовах, надзвичайно важливо дбати про переклад своїх творів. Якщо б твори Аґнона зоставались лише мовами іврит та їдиш, а не були б перекладені вчасно світовими мовами, вони б залишилися недоступними та невідомими у широкому світі.

Василь Махно в есеї до цієї збірки описує свій шлях до ознайомлення з творчістю Аґнона, зустріч з донькою письменника Емуною. Ця зустріч була, мабуть, безпосередньою історичною

ланкою, яка пов'язує класика івритської літератури з програмою письменників-резидентів Літературного центру імені Аґнона у Бучачі.

П е р е д м о в а

Вольф Москович, професор Єврейського університету в Єрусалимі

Про проект

«Світло на пагорбах» - видання, котре стало підсумком літературної резиденції в Бучачі, що тривала впродовж вересня-грудня 2019 року. Це вже друга резиденція, котра збирає в Бучачі українських письменників довкола літературної спадщини уродженця цього містечка Нобелівського лауреата Шмуеля Йосефа Агнона. З часу діяльності резиденції в Бучачі у 2016 року її учасниками стали письменники Софія Андрухович, Андрій Любка, Євгенія Сенік.

Головна ідея проєкту - дати можливість резидентам відчути себе гостями, постояльцями у Бучачі, як це зробив свого часу Агنون, востаннє завітавши до рідного міста у міжвоєнний період минулого століття, і на основі вражень описати власні спостереження у текстах. Цією резиденцією ми хочемо привернути увагу до Бучача, як рідного міста Нобелівського лауреата, а також до теми малих міст і їх літературної спадщини. У 2019 році учасниками літературної резиденції стали українські письменники Василь Махно, Олексій Чупа та Євгенія Кононенко.

Збірка «Світло на пагорбах» символізує Бучач у його багатокультурній історії та спадщині, у його надзвичайно мальовничому ландшафті. Розташоване поміж пагорбів, це місто увібрало у себе світло християнської та юдейської традицій, світло тих, хто народилися у цьому затишному містечку, і понесли славу про нього у світ.

Есе, котрі були написані учасниками впродовж перебування в Бучачі, сьогодні зібрано під однією обкладинкою з додатком у перекладі англійською та мовою іврит. Медіа-партнерами проєкту стали ресурси Збруч, Читомо, Litcentr, де під часу проєкту були опубліковані усі тексти, написані в межах резиденції. Проєкт та видання збірки стали можливими завдяки підтримці Канадського благодійного фонду «Українсько-єврейська зустріч».

Василь Махно

поет, прозаїк, есеїст

В а с и л ь М а х н о

Про всяк випадок

О четвертій ранку в Бучачі пробуджуються когути. Можливо, що голоси бучацьких когутів від часу, коли в місті мешкав Аґнон не змінилися і тепер, перебуваючи в Бучачі, я чую подібні звуки, які пробуджували місто й за його часів. Чомусь ці когути, наче голос особливої довіри до мене, прибульця, що затримається в місті повернень на кілька днів, бо Галичина та, зокрема Бучач, місця, які полишали, але куди поверталися. Ось місцевий рибалка в гумових чоботях забрів на середину Стрипи, бо річка – мілка. Ось вулицями бігають бездомні пси із пластиковими затрасками у вухах. Ось осінні запахи винограду, слив та помідорів тримаються за одвірки дверей старих крамниць. Бучач оточила осінь і точно так, як османи, не відступить поки остаточно не переможе його.

Доводиться стверджувати, що разом з Аґноном, який тепер стоїть собі пам'ятником на березі тихоплинної зеленої Стрипи, течію якої намагаються стримати низько опущені вербові віти, ми повертаємося у Галичину – країну, що залишилася на сторінках його дивовижної прози. Спробую припустити, що це повернення в ту аґнонівську Галичину пов'язано – принаймні для мене – з пошуком справжності. «Якої справжності?» – запитаєте, а я почну шукати відповіді по кривих бучацьких вуличках, облущених будинках з поіржавілою ажурністю балконів чи, навіть, сягаючи до подій глибшої історії, як це робив наш письменник, створюючи міфологізовані історії про середньовічні часи Бучача. Справжність залишається, насамперед, в письмі, бо іншої справжності з плином часу годі відшукати.

Взагалі єврейський галицький прозовий текст тематично і стильово різноманітний – від Чорткова Карла- Еміля Францоza, Бучача Шмуеля Йосефа Аґнона, Бродів Йозефа Рота до Дрогобича Бруно Шульца – і охоплює те письмо період від золотої доби єврейських громад в Австро-Угорщині до початків Другої світової війни. Більшість із перелічених письменників намагалися вписати традиційне життя євреїв у етнічну строкатість галицьких містечок, показуючи або зіткнення традиції з новими викликами, або нудоту провінції, але тільки Шмуель Аґнон залишався, в переважній більшості своїх текстів, правовірним євреєм, для якого інспірація та імпульси для писання черпалися з юдаїзму. Аґнона більше цікавив світ книжки, його цікавили слова, сказані і написані до нього, які можна зустріти не тільки на вулиці, підслухавши розмову, але слова, які читаються з Тори в синагозі, значення і краса яких підсилюється позолотою співу. Можливо, недаремно, щоби бути ближче до тих потрібних йому слів, письменник після Бучача та Берліна свідомо обирає собі місцем замешкання Єрусалим.

Але з Аґноном при кінці його життя трапляється те, що трапляється з усіма – він повертається до міста свого дитинства, до Бучача. Повертається, звичайно, не фізично, а подумки, пишучи цикл оповідань, в яких описує місто свого народження та його окремі історичні події. В одному із них, під назвою «Бучач», Аґнон завершує свою розповідь сподіванням та вірою, що Господь не залишить свій розпорошений народ, а збере його усі коліна й приведе до Єрусалиму. Отож, навіть Бучач для нього тимчасове місце в тривалій подорожі євреїв в напрямку Єрусалиму. Ніхто з

єврейських письменників Галичини до Аґнона та після нього так щиро не вірив у Божий промисел, ніхто його так не очікував і ніхто так його не описував. Підкреслена релігійність, алюзії до єврейської історії та шифри, почерпнуті з сакральних текстів, становлять органіку аґнонівського стилю. І хоча розповіді просякнута також зображенням звичайного життя, щоденних клопотів, циклів юдейського календаря – все одно їх підсвічує зсередини, наче ліхтар, особливе світло.

Чи міг би я передбачити, що випадково супроводжуючи дочку Аґнона Емуну Тернополем на початку 1990-их, зможу коли-небудь прилетіти до Єрусалима та відвідати музей Аґнона, а тепер перебуваючи в Бучачі, наслухати спів когутів? Тоді, в Єрусалимі, дізнаюся, що Емуна проживає в старечому будинку. Якось мимоволі згадається наша тернопільська зустріч і те, що вона запише у мій нотатник свою єрусалимську адресу. Так, про всяк випадок.

Нічого не забути

Якщо Бучач – місто повернення, то я повернувся вчасно.

Хіба не для мене у вуличках над Стрипою – облущені і неотиньковані – фасади будинків?

Зважаючи на те, як парадні входи до них уже замінено пластиковими дверима, то колись, у майбутньому, настане час й для фасадів. Зникне іржа необлаштованого Бучача, а з нею зникне золота пилюга історії, котру ще нині можна повсюди розгледіти. Усі під'їзди старих дво- чи чотириповерхових будинків поки що відчинено для сторонніх. Ти можеш без перешкод увійти і відчути особливий запах стін, пропахлих квашеною капустою, наче її винесли із квартир у діжах і спеціально виставили на коридор. Але ніякої капусти нема. Сезон заготівлі на зиму тільки-но починається, тому сікти та квасити її будуть пізніше. Але звідки цей кислуватий до нудоти квашений запах?

У під'їзді з гвинтовими сходами падають крізь забруднене скло вікон важкі потоки вересневого світла. Цілими снопами жовтизни устелено сходи і ти, у жовтій по котики пилюзі, стоїш наче у водах Стрипи, забрівши аж на середину річки. На шворках, протягнутих на балкончиках, сушиться білизна. Білизна на шворках у будь-якому місті – особливий знак життя. Я бачив, як тріпотіло прання в арабських кварталах Яффи чи як власниця помешкання в Стамбулі вивішувала щойно попрані фіранки, або як сушилися пончо в нікарагуанській Гранаді, чи жінок у Мумбаї з пластиковими мидницями на головах, наповненими пранням. Запах праної білизни, наче озон після дощу, вдаряє у ніс. Із під'їзду виходити не хочеться. Таке відчуття, наче ти

зайшов не в чужий будинок, а в інший час. Ну, роздивися-роздивися. Ну, постій ще. Принохайся. Запам'ятай. Зачерпни долонею густий потік світла разом із присохлими на підвіконнях мухами – сховай його до кишені, запхай за пазуху так, як у дитинстві талував влєжані підгнилі грушки.

Діти поверталися зі школи. Йшли з лівого берега Стрипи, виходячи із величної будівлі колишньої гімназії – тепер це також гімназія. Дістатися до центру школярям можна двома шляхами, обидва через мости: один – пішохідний, а інший – автомобільний з вузькими доріжками, на яких навіть важко розминутися двом. Якщо школярі йдуть пішохідним, то проминають парк із дитячим майданчиком і вицвілим муралом Шевченка. У парку порожньо. В найближчому кафе п'ють пиво. А біля фонтану – пожовані життям місцеві алкоголіки в товаристві бездомних псів про щось жваво сперечаються. Вересневе повітря заливає улоговину над Стрипою та найближчі вулички жовтим обліпиховим маслом. Таким масним, як давно некроплена дощами жирна пилюга. А ті школярі, що прямують до автомобільного, – неодмінно звернуть, перейшовши міст, до лавок біля пам'ятника Аґнону. У цьому тихому місці, над річкою, де з пологого берега місцеві коти носять річкових щурів, підлітки всідаються на лавки. Хлопці й дівчата теревеняють про свої дурниці, які блискавично зринають в їхніх повітряних головах. Щоразу заглядають у телефони, пишуть есемески. Мені нікуди було подітися, тому й сидів побіч пам'ятника Аґнону і дивився на течію Стрипи. Мимоволі ставав свідком підліткових секретів, якими вони обмінювалися, не звертаючи уваги на мене, а тим паче на бронзове погруддя. До їхніх

невеличких компаній за якийсь час підїхали роверами кілька їхніх знайомих – і усі зірвалися з місць, наче сполохані птахи.

Центр Бучача обліплено різноманітною рекламою. Отже, до Бучача повернулася колишня слава міста купців. Було воно ще й містом мудреців й книжників. Мабуть, тепер залишки книжної мудрості зібрано в районній бібліотеці, при Літературному центрі імені Аґнона та ще у міфології про Пінзеля. Почувається павою відреставрована барокова Ратуша, навколо якої асфальтні вирви і в пилюзі яких так добре дримається місцевим псам. У крамницях жваво кипить торгівля. Біля банкомату «Приватбанку» черга, бо приїхали сільські мешканці, потребують готівки. В центральній частині власники помешкань в австрійських будинках спродують свою власність. Десь вгорі над містом скалічила фортеця, до якої нікому нема діла, проковтнула в своєму камінному мовчанні значну частку міської історії. Мовчить і не хоче ні з ким про це ділитися. А хіба там, удолині, де сновигають авта і маршрутки, голосно регочуть підлітки і пахнуть осінні помідори і сливи, це комусь потрібно? Провінційна нудота, в існуванні якої – свої доцільність й привабливість, впливається першими сутінками до бучацьких вуличок. За Федір-горою, коли вересневе сонце, описавши щоденне коло, скочується у свій нічліг, починається ніч. Місцеві когути чекатимуть ранку, щоби зголосити Бучачеві про народження нового дня.

Протягом усіх днів у Бучачі я обмацував очима криві вулички – точні лінії простору і майбутніх слів. Може, й справді, заради них, цих слів, варто повертатися, щоби нічого не забути.

Їхати до Бучечи

Словосполучення «їхати до Бучечи» уявлялося мені, п'ятилітньому, одним словом. А що то за Бучеч? Хто ж то такий? Я не знав. І взагалі де він? Коли у домі мого діда говорилося про Бучеч – це означало, що прокидатися потрібно вдосвіта, що Бучеч – це дорога, автобус або попутка, а потім, після повернення додому – кількагодинна розповідь про поїздку з усіма деталями. Бучеч жив у нашому домі, так як Чортків, Язлівці чи Ягільниця. Він був поруч, але для мене тоді ще недосяжний. У вересні 2019-го зелена течія Стрипи меланхолійно пропливаючи через місто, разом із лопотінням горличих крил, голубиною зграєю на обвислому над річкою дроті, автомобільними сигналами, трасканням дверей, перекрикуванням школярів повертала мене у мій колись недосяжний Бучач. Я не поспішав. Нарешті, приїхавши до Бучача, можу неспішно вкладати, наче книжки на полиці, дитячі уявлення з теперішніми. Я мешкаю на Підзамочку, за залізничним переїздом. Це околиця міста у напрямку до Тернополя. Повз готель цілу ніч товчуться вантажні автомобілі й гуркотять, обминаючи дорожні вирви. Але потягів не чути. Відколи бучацька станція стала кінцевою, то від неї рух тільки в одному напрямку – до Чорткова, тому потяги тут з'являються вряди-годи.

То чого ж було їхати до Бучечи? І чого туди їхали? Та заради торгівлі, що зрозуміло, невіддільна від історії міста – ні від давньої, ні від довоєнної, ані післявоєнної. Чи то бучацькі торговці були спритніші за чортківських? Не знаю. Можливо, що при кінці 1960-их, коли «їхатидобучечи» вперше усвідомлено мною як далека-далека подорож, Бучач продовжував утримувати свою торговельну

першість. Одного разу, мене навіть хотіли взяти до Бучача на ринок, але потім передумали. Пів дня я розповідав мурахам свої жалі та уявляв Бучач як незвичне місце на цій землі.

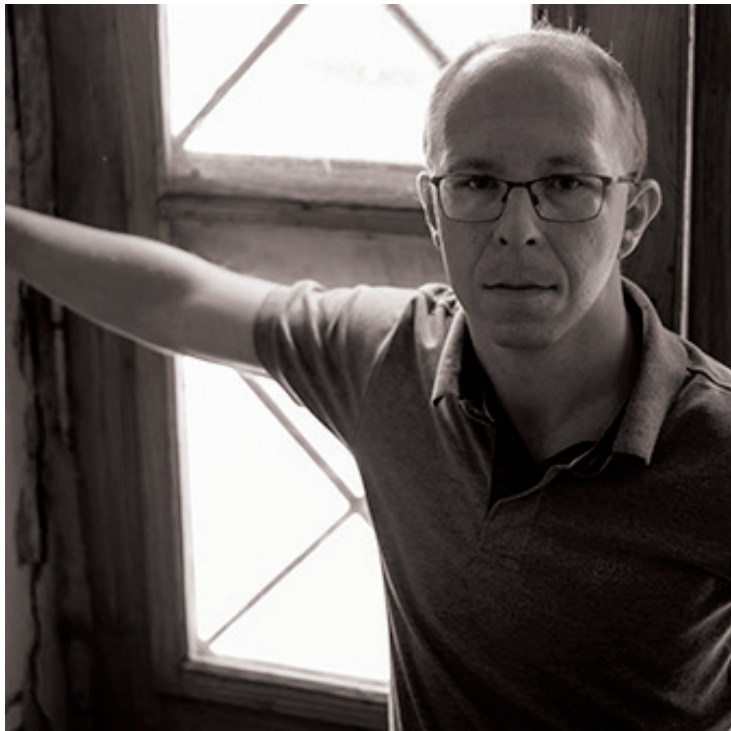
Восени 1969 року демобілізувався з Пермського краю молодший брат моєї мами – Федір. Служив там водієм автомобільного батальйону. Йшов служити три, а відслужив завдяки хрущовській військовій реформі, два роки та кілька місяців. Повернувся додому в листопаді, коли наші галицькі пагорби було вкрито снігами. Ось чому перше, що він вчинив після того як став у військоматі на облік, – подався до Бучача прикупити цивільного одягу. Поїхав у бушлаті та солдатських чоботях. До Бучача від нас їхати було незручно. Якщо б через Язлівці, то до буцацької траси потрібно було дістатися польовою дорогою, або ж робити великий гак до Кошиловець. Тому всі добиралися до Джурина, а там, на буцацькій трасі, чекали на рейсовий автобус або ж попутку. Як потім з'ясувалося з Федьової оповіді, після повернення з Бучача голіруч, йому сподобався вовняний светр. Сторгувавшись, він купив светр з американської посилки. Продала місцева перекупка. Як амерканський светр потрапив на буцацький ринковий прилавок можна лише здогадатися. Тоді почали надходити посилки з-за кордону до родичів від тих, кого під час війни вивезли на примусові роботи до Німеччини. Опинившись в Америці та перебувши перші два десятиліття, нові емігранти пакували в Україну одяг, шалінові хустки, нитки для вишиття. Американський крам почав з'являтися на ринках. У Бучачі також. Отож, придбавши той американський светр (у нас казали «сведир»), Федьо, з його слів, зустрів колег

з бучацької автошколи, з якими до війська навчався на курсах шоферів. Продавчиня загорнула светру газету й обмотала шнурком. А Федько, взявши згорток під паху, разом з друзьбами подався до першого-ліпшого буфету. Куди примандрував, завернутий в газету американський светр, невідомо. Останнє, що Федько пам'ятав, що наче б довів пакунок до Джурина.

Зима заповідалася довгою і Федькові випадало наступного тижня знову їхати до Бучечи.

Олексій Чупа

письменник, поет

Олексій Чула

Іноді це бачу не тільки я

Зрештою, як і завжди, все вирішують оптика і контекст.

Мій другий приїзд до Бучача знову припав на осінь, коли зелень і сонце помалу відступають, оголюючи кам'яний кістяк середмістя. О цій порі року всі міста краю, якому меткий науковець дав промовисту назву «Криваві землі», виглядають так, ніби їх щойно залишила одна армія, а друга допіру пробивається із боями на околицях. Струмують осінні дими в передмістях, люди повні тієї безнадійної безтурботності у словах і рішеннях, яка приходить, коли розумієш, що війна скінчилася – а ти вцілів.

Втім, про війну хотілося би поговорити (брешу, ой брешу, не хотілось би зовсім) іншим разом. А поки що – про повернення.

Із Бучачем та сама історія, як і з будь-яким іншим маленьким містечком, що дало світові велику людину. Надто – коли це письменник рівня Аґнона. В подорожнього, який має книгу за путівник, просто немає шансів поглянути на описані міста своїми очима. За наявності доброї фантазії – це взагалі пропаша справа. Бо тоді бачиш не покручені вулички, стрімку стрічку Стрипу та старі будинки, за фасадами яких ховаються безкінечні життєві історії. Ні, тоді дивишся глибше, іще глибше. Ніби наївна дитина, помічаєш і досліджуєш паралельне місто, яке понівечила одна війна, але ще не торкнулася інша, місто, якому не доводиться вдавати, що не сталося нічого катастрофічного: ну так, була війна, ну так, було нелегко, але ж люди споконвіку воюють, часом ми перемаємо, часом нас перемають, на все воля Бога. Місто, що вітало свого блудного сина Шмуеля Йосефа Чачкеса, який

давно переріс цей Шибуш, мов дитячий костюм. Бачиш метушливі базари, а не мовчазні кладовища; бачиш місто, якому не довелося горіти і вивертати вигорілі помешкання та віддавати своїх міщан, як вивертають кишені перед грабіжником, віддаючи йому все, до останньої крихти.

Іноді це бачу не тільки я – і це вже заслуга не оптики, а контексту.

Аґнон, склалося у мене враження, втівав із затісної для нього Галичини. Або повертався у свій особливий спосіб, сказати важко. Повернення, як і втеча, це процес настільки тривалий, що може тривати ще довго по смерті. А я ж уже пів життя втікаю (чи то пак, повертаюся) до цієї Галичини із відкритого всім вітрам Донбасу.

Сімейна історія в наших краях – штука покручена і драматична. Покоління за поколінням родини міняли громадянство, місця проживання і навіть, бувало, мови спілкування. Чого тільки не зробиш, аби вижити в жорнах кривавих режимів. Довгий час я не міг зрозуміти, чого мене вічно сюди так тягне: навіщо я вивчив українську мову; яку радість можуть принести ці незвичні вуху слова; чому так безнадійно легко сприймається запах сирості у під'їздах та занедбаність будинків. Я не міг зрозуміти, чому тіснота вуличок вабить мене більше за широкі проспекти моєї Макіївки, і в чому романтика подорожей із Донецька головним чином до Львова – 1200 км у забацианому і смердючому плацкарті кілька разів на рік... Скидається на одержимість, не?

А потім в якийсь момент все стало зрозуміло. Походячи з родини галичан та закарпатців, я постійно шукаю свою втрачену Землю Обітовану. Намагаюся віднайти те, що колись у мене забрали. Народжений так далеко від своєї прабатьківщини, я постійно повертаюся і повертаюся туди, де колись міг (мав!) бути мій дім.

І, схоже, повертатимуся ще довго, можливо, й по смерті, вигризаючи ці міста для себе у родинній історії там, де нормальні туристи вигризають у рельєфу добрий ракурс для фото.

Що там, за цими дверима?

І все-таки, мене ніяк не відпускає одна в'їдлива думка: що відчував Аґнон, повернувшись додому?

Ось, я намагаюся уявити це детальніше: як на його обличчі з'являється недовірливий вираз, коли потяг під'їздить до Бучача – навряд чи можна впізнати рідне місто після майже чвертьвікової розлуки, тим більше, якщо воно пережило війну. Ось він, прорвавшись із вокзальної метушні, пішки добирається до середмістя, намагаючись вловити дорогою знайомі з дитинства запахи та звуки – і, хоча Аґнон підкреслює, що звичний йому запах пшоняної каші з медом нікуди не подівся, я зарахую цей пасаж до художніх прийомів і дозволю собі не повірити – які там старі звуки і запахи, якщо місто пережило війну, все витерте майже під нуль пожежами та страхом. Ось він, залишивши свої речі в готелі, йде до будинку, де він виріс, і нікого там не впізнає. Зрештою, це і не дивно – в живих та смертних людей пережити війну шансів куди менше, ніж у наших міст.

І ця мить переломна – після неї приходиться остаточне розуміння, що світу дитинства більше немає, а разом із цим розумінням приходиться... ні, мені поки що невідомо, що там, за цими дверима.

Але я багато віддав би за те, щоби дізнатися, що він відчував.

Одна із найпоширеніших та найнебезпечніших помилок у контексті ставлення до війни – вважати, буцімто все може бути як раніше. Якщо терпляче дочекатися, то настане така мить, коли можна буде забути про старих-добрих сусідів, які в одну ніч перетворюються на хижаків, що переймаються лише власним

виживанням, про погроми та мародерство, про облоги та масову дезінформацію в рамках підготовки військових операцій. Мовляв, краще якийсь вимикач у голові – і все як рукою зніме. Відбудуємо і забудемо. І більше цього не повториться.

Із цього погляду Агнонів «Гість на одну ніч» – страшенно цікавий твір, особливо якщо взяти до уваги хронологію. В основу роману лягли спогади про відвідини письменником рідного Бучача у 1930-му році. Світова війна, в ході якої місто було страшенно зруйноване, скінчилася дванадцять років тому. Каліки змирилися зі своїми каліцтвами, родини змирилися із загиблими та зниклими безвісти – хоча продовжують говорити про них, аби заповнити бодай словами порожнечу у собі. Всі давно повернулися до нібито звичайного життя, нехай і злиденного та нещасного під вагою пережитого, але все ж таки – сумірне очікування того, що Всевишній відплатить за роки поневірянь поверненням до колишнього спокою, відчувається у кожному діалозі.

Втім, сам роман був написаний та опублікований наприкінці 1930-их, і це розставляє акценти зовсім інакше. Ми бачимо світ, який ще плекає надію на спокій, щоранку прокидаючись від щодалі голоснішого бряцання зброєю; ми бачимо світ людей, які настільки перейняті своїми жадливими спогадами, що іноді здається, ніби вони звели їх в абсолют, і просто не вірять, що може бути гірше; ми бачимо Старий Світ лише за мить до того, як його було змито з лица землі Катастрофою.

Урок простий: війна – це приручений людством голуб, і він завжди повертатиметься; і горе тим, хто вслухатиметься у білий шум свого власного горя, за яким не чути тріпотіння голубиних крил. Звичайно, наші рідні міста, як батьки, знову понесуть покарання за скоєні нами дурниці. Головне, аби ми нарешті почали уважно слухати.

Але де там, годі й сподіватися.

А я уявляю знову: ось письменник підходить до рідного будинку, довго стоїть, не наважуючись підняти очей до вікон свого колишнього помешкання; вітається кивком голови із людьми, яких він не впізнає; і побачивши знищеним світ, у якому він виріс, вперше в житті сумнівається у власному існуванні.

Як їм – жити над урвищем?

І все одно – залишається стільки недоговореного, коли розпрощаємося, аж ніяково. Причому, з містами в цьому плані ще гірше, ніж із людьми, бо ж з останніми можна якось залагодити справи, з'ясувати непорозуміння, словом, домовити на відстані. Міста ж ні, вони вимагають повного та реального контакту, абсолютного занурення.

Коли за годину до відправлення свого автобуса ми довштувалися Бучачем, мене раптом потягнуло зайти до під'їзду одного із будинків. І, переступивши поріг, я опинився у іншому світі. Невідь-де подівся галас недільного містечка, безсило відступило гостре жовтневе світло та хльоткі вітри. Я ступив у царство тиші й п'яного безруху.

Будинок був невеликий – родин на вісім. Коридор під'їзду простромляв його наскрізно, і закінчувався відкритим балконом над урвищем. І цей коридор нагадував залу музею, що тільки отримав приміщення і тимчасово тримає всі свої фонди як доведеться.

Було там і кілька поважних, ще польських дерев'яних шаф, і поставлені одна на одну радянські шкільні парти і дерев'яні, розхитані стільці, на які, здавалося, дмухнеш – і розсипляться на порох. На шафах і столах справжній карнавал розмаїття: порцелянові фігурки козаків, пульт від телевізора, порожня пляшка від «Славутича», кілька підсвічників на шафі. Мені спершу здалося, що це менора, але ні, тільки здалося. Словом, навалено всякої всячини: зламани вибивачки для килимів, старі газети,

штучні квіти у пластиковій вазі, коробки від сірників і старомодний радіоприймач. На скрипучій підлозі – стос шедеврів соцреалізму та агітпропу в куточку, дві пари зношеного чоловічого взуття під шкільними партами. На стіні біля балкону – вицвілі залишки плакату з часів Помаранчевої революції, на стіні біля виходу – куртка на цвяшку. І тиша за стінами. І нерухоме, затхле повітря. І відчуття неприродної порожнечі.

Я, набравшись сміливості, постукав у перші-ліпші двері: удари кісточок пальців по дереву пролунали, як приглушені постріли, злетіли відлунням на другий поверх, кинулися до урвища за вікном.

І нічого. І нікого.

Я постукав до інших дверей – і знову почув замість стукоту постріли.

І знову у відповідь – тиша.

Здавалося, весь будинок заचाївся, вичікуючи, поки цей чужинець забереться геть. Нерви не витримали, я швидким кроком сягнув до дверей під'їзду і знову пірнув у жовтневий гомін провінції.

Пізніше, знову і знову прокручуючи цей випадок у голові, я вже шкодував, що не залишився в тому під'їзді довше. Таки варто було достукатися, дочекатися. Варто було поговорити і погамувати свою розбурхану уяву. Адже стільки питань дошкуляють тепер: чому мешканці під'їзду не позбавлялися старих, непотрібних речей, захарашуючи натомість свій і без того тіснуватий життєвий простір? Чому так тихо було, ані шешерх за стінами; як їм жити,

чуючи стукіт власного серця? Як їм – жити над урвищем та із курткою, повішеною про всяк випадок на цвяшку біля виходу з під'їзду?

Нема ради – треба повернутися до Бучача і спитати. Лише б не забути, що з кожної відповіді цього міста проростає з десяток нових питань. А отже, – це історія не на одне повернення.

Євгенія Кононенко

письменниця, поетеса, есеїстка, перекладачка

Євгенія Кононенко

Місце, що генерує таємниці

Маленькі містечка – то особливий світ. За словами Юрія Шереха, все, що не стверджує себе як столиця світу, лишається безнадійною провінцією. І тому маленькі міста мають народжувати великих людей. Або давати прихисток великим людям. Інакше маленьке містечко лишиться провінційним. Таким, де не відбувається нічого, де все занепадає.

Маленьке містечко має неодмінно із чимось асоціюватися: з унікальними промислами чи зі своєрідними природними явищами. Чи з долями своїх синів чи дочок – рідних або прийомних.

Бучачу пощастило. Це маленьке місто асоціюється із двома видатними особами. Із загадковим скульптором XVIII століття Йоганом Георгом Пінзелем, який прийшов сюди нізвідки і невідомо куди пішов, одначе, прикрасив Бучач і світськими скульптурами на ратуші і сакральними в храмах. Та із не менш загадковим, хоча й знаємо про нього набагато більше, письменником Шмуелем Йосефом Агноном, який народився і жив у Бучачі на порубіжжі XIX й XX століть, який у 1966 році отримав Нобелівську премію з літератури й помер в 1970 році в Єрусалимі. І Бучач присутній у творах Агнона так само переконливо, як і скульптури Пінзеля в архітектурі Бучача.

Я вперше приїхала до Бучача, пишучи роман «Жертва забутого майстра», де фігурує загадковий Пінзель. Була золота, а, вірніше, навіть не золота, а якась відполірована до блиску мідна осінь. А я не відчула в Бучачі присутності майстра Пінзеля, про якого щось знала, до якого щось відчувала. Хоча побачила і ратушу, і культові

споруди з його скульптурами. Але, блукаючи вузенькими крутими вуличками серед пошарпаних будиночків, я відчула, що Бучач, як місто, є неймовірно химерним саме по собі. Не видатні мешканці освятили це місце, а радше воно сформувало їх.

Тоді я вже відвідала чимало історичних містечок Франції, Бельгії, Нідерландів і вони всі були помітно краще доглянуті, ніж Бучач. Я мала можливість блукати тими далекими містечками й насолоджуватися їхньою красою. Згодом я бувала і в інших маленьких містечках Галичини, теж історичних, теж гарних. Але ці неймовірні відчуття дотику до химерних і захоплюючих викривлень буття навідувалися до мене лише в Бучачі.

Під час своїх подальших приїздів до Бучача я рефлексую, намагаючись раціоналізувати свої відчуття. Блукаю поміж тих самих пошарпаних сірих будинків, в які повставляли білі металопластикові євровікна. Зрештою, ходити світ за очі чужими містами – один з моїх найулюбленіших способів заглибитись у буття, в історію, в себе. Невже розгадка таємниці Бучача в його особливому розташуванні? Чи не спонукала майстра Пінзеля лишитися тут саме химерна географія цього містечка? І чи не вона ж сформувала химерний стиль Шмуеля Аґнона?

І от я дісталася до руїн Бучацького замку й дивлюся на місто із височини. Ідентифікую місця внизу або на інших горах. Ось велична будівля монастиря Василян, за яким заверм цвинтар Федір. Ось міст через Стрипу, а поряд – дім, де народився Аґнон. Ось будинки вулиці Галицької, ось баня Покровської церкви, ось

костел Успіння Пресвятої Богородиці, а ось ратуша. А ось стрімко йде вгору вулиця святого Миколая. Вона веде до найстарішої в Бучачі церкви святого Миколая 1610 року, над входом до якої – Всевидяче око. Чи то є випадковим?

Міф долає Історію

Від сивої давнини по різних культурах мандрує сюжет про дивовижних майстрів, яких знищує або калічить могутній замовник, щоб вони не створили чогось подібного для когось іще. У міфології Бучача також присутній цей сюжет, який переповідають екскурсоводи й журналісти. Майстрів, які будували й оздоблювали бучацьку ратушу, магнат Потоцький замикає у вежі цієї будівлі, прирікаючи їх на голодну смерть.

Але із трісок та ганчір'я вони роблять собі крила. Бо ті, хто побудували бучацьку ратушу, можуть і таке. Втікачі летять над Бучачем. Один падає відразу, другий летить довше і також падає, а третій, якого звали Федір, долетів до гори, яка відтоді носить його ім'я.

Шмуель Йосеф Аґнон оживив цей сюжет на сторінках своєї авторської оповіді про рідне місто. В оповіданні про Бучач, написаному, коли письменник вже не одне десятиріччя жив у Єрусалимі, Аґнон не згадує імені майстра Пінзеля, як творця бучацького дива. Скоріш за все, це ім'я в пору юності майбутнього Нобелівського лауреата не звучало. Натомість Аґнон оповідає про легендарного Теодора і про витоки його майстерності, про його життя і про його смерть.

За Аґноном, Теодор у ранньому дитинстві був із сестрою у синагозі, де бачив дивовижних людей у білому із книгами в руках. Це помітив християнський священик (чоловік у чорному), який забрав дітей у батьків: дівчинку відіслав до монастиря, а хлопця віддав у науку до скульптора. Ставши майстром, Теодор

надав єврейських рис обличчям своїх скульптур не лише тому, що навкруги було багато євреїв, і не тому, що автентичні біблійні герої не могли не мати єврейських облич, а ще тому, що не міг забути людей у білому.

Багато сказано про неймовірні й нетрадиційні сакральні скульптури авторства Пінзеля у церквах Бучача та інших містечок Тернопільщини. Пам'ятаю свої відчуття, коли вперше побачила їх наживо. Але чи заходив до християнських храмів рідного міста Шмуель Агґон? Бо ж славетну ратушу, біля якої він, напевне, ходив, оздоблювали більшою мірою античні, а не біблійні скульптури. Але щось сутнісне славетний письменник таки знав. Оповідаючи дивовижну історію рідного міста та його мешканців, він творив міфологічну історію, яка конфліктує з Історією реальною, проте торкає якісь вищі струни буття.

Гора Федір є найзагадковішим місцем Бучача. Саме на ній магнат Потоцький побудував монастир отців Василіан, над територією якого знаходиться цвинтар Федір. Я піднімаюсь туди і мені відкривається містерія променів рожевого вечірнього сонця на кам'яних надгробках. Обличчя янголів втрачають риси святості, дарма що єретик Пінзель до їхнього створення руки не прикладав; їх виготовлено набагато пізніше. Тут моторошно, але водночас не полишає відчуття, що якась сила береже. Навпроти темніють руїни Бучацького замку. Він стояв, коли цвинтаря тут не було. І він бачив політ Федора, навіть якщо такого й не було.

І тут, на цвинтарі «Федір», поміж польських поховань початку минулого сторіччя, я думаю: навіщо міська легенда і разом з нею й письменник Аґнон демонізували магната Потоцького, який щедро платив своїм майстрам, а не ув'язнював їх у баштах?.. Потоцький був богом на цих територіях. Земним богом, який змагався із Богом небесним. Чи не є місто Бучач наслідком того змагання?

Місто минулого і майбутнього

Невеличкі міста Західної України напевно вражають мешканців України Східної. І в Східній Україні є гарні й неповторні великі міста: Одеса, Харків, той же Київ, зрештою. Але колишні повітові міста Східної України, якщо й колись і мали власне обличчя, за СРСР стали, здебільшого, безликими і одноманітними. А маленькі міста Львівської, Івано-Франківської, і, особливо, Тернопільської області зі своїми руїнами замків на околиці та ринковими площами в середмісті і сьогодні зберігають подих давніх часів.

Бучач є особливо коштовною перлиною в намісті містечок Тернопільщини. Хоча і його архітектура суттєво постраждала під колесами безжальної Історії. Бучач було зруйновано під час військових дій Першої світової війни. Своєрідні будинки вулиці Галицької, з фасаду двоповерхові, з двору чотириповерхові, було побудовано вже за Польщі у міжвоєнний період. Пагорби Бучача виступають могутньою моделюючою системою його ландшафту. Радянські панно на торцях польських будинків вписуються в нерадянський ансамбль і навіть певною мірою втрачають свою радянськість. І навіть хрущовські п'ятиповерхівки, найповніше втілення радянської безликості, вписалися у бучацький краєвид. Не прикрашають його, проте, й не спотворюють.

До того ж Бучач є батьківщиною всесвітньо відомого письменника Шмуеля Йосефа Агнона. І не просто батьківщиною. Бучач химерно і своєрідно присутній у текстах Нобелівського лауреата. В храмах і на вулицях Бучача є сакральні і світські скульптури загадкового Пінзеля, про якого зараз багато пишуть і

говорять. Плюс в Бучачі зберігаються картини так само химерного імпресіоніста Володимира Воронюка, уродженця Бучача, який реалізувався як митець на чужині, проте під кінець життя повернувся до рідного міста, щоб спочити на цвинтарі «Федір». До Бучача він привіз свою мистецьку спадщину, яка неодмінно дочекається вдячного глядача.

Все, що сказано вище, свідчить про те, що в Бучача є те, завдяки чому міста стають не просто туристичними об'єктами, а й міжнародними туристичними брендами. Бучач, ймовірно, може стати містом міжнародних фестивалів і конференцій. Над бучачькими пагорбами виростуть свічки готелів. Відбуватиметься приплив коштів, збільшиться кількість робочих місць для місцевих мешканців...

Це і добре, і не дуже. Звичайно ж, туризм рятує історичні місцевості від руйнації. Краще туризм, ніж запустіння й забуття. Але будь-який позитив містить у собі й негатив. Якщо загадковий дух якоїсь місцевості починає приваблювати мандрівників, то поступово вивітрюються і загадка, і сам дух, натомість виникає їхня майстерна імітація.

Так, наразі статус туристичної Мекки Бучачу не загрожує. Але події розвиваються стрімко й несподівано. А в Бучача, як не в кожного містечка Західної України, цей потенціал наявний. Тож я дуже хочу, щоб Бучач (місто, яке певною мірою сприяло й моїй творчій реалізації) втримав рівновагу. Не розчинився в небутті, що стало долею багатьох гарних міст. Хай буде успішно завершено

реставрацію скульптур на бучацькій ратуші, а в самій будівлі запрацює мистецький центр, де експонуватимуться й картини Володимира Воронюка. Але нехай це унікальне місто ніколи не стане відполірованою імітацією власної історичної пам'яті, власної сутності.

Є
В
Г
Е
Н
І
Я
К
О
Н
О
Н
Е
Н
К
О

Vasyl Makhno
Oleksii Chupa
Yevhenia Kononenko

L I G H T
O N T H E H I L L S

Paradise Lost

Wolf Moskovich

Jerusalem, 23 March 2020

Literary residencies offered by the Agnon Literary Center in Buchach to young Ukrainian writers are an important event which promotes international support for Ukrainian literature. They introduce the modern public in Ukraine to the works of the famous Israeli writer Shmuel Agnon, a native of Buchach, and the rich Jewish cultural heritage of Galicia.

Before the Holocaust, the Jews constituted half of the population of Buchach, a small town renowned for its cultural traditions. The fact that Agnon received all of his education there speaks to the high level of traditional Jewish culture in Buchach. He was shaped there as a personality and writer, publishing his first works while still a teenager. After leaving Buchach in 1908, Agnon did not study at any university, instead enhancing his knowledge through intensive reading of the best works of world science and literature. Gershom Scholem, a leading authority on Kabbalah, pointed out that Agnon was the finest and most knowledgeable connoisseur of medieval Jewish manuscripts among his colleagues. Motifs from such ancient sources decorate Agnon's works, which, along with his complex individual style, pose many mysteries to researchers and translators.

Over and over again, Agnon returns in his works to Jewish life in Buchach as a lost paradise, trampled underfoot by the soldiers of the warring forces in the First World War when the town was badly damaged. Agnon saw his native town and its impoverished Jews for the last time during a brief visit in 1930 and anticipated the terrible tragedy awaiting them. The solution was to emigrate to Palestine.

However, this gate was tightly closed by Britain. In 1943, after learning about the total destruction of Buchach's Jewish community by the Nazis, Agnon wrote the essay "Sign," a poetic eulogy to the Jewish Buchach. After Agnon's death, his daughter Emuna compiled and published the collection *A City In Its Fullness* entirely devoted to this topic. This nostalgia-filled book paints an idealized image of Buchach complete with local Hasidic traditions, customs, legends, and folk stories, which show influences from Ukrainian and Polish folklore.

A young generation of Ukrainian writers sees in Agnon an example of achieving the highest levels of literary creation. Agnon always believed in his talent and constantly worked to improve his works. Twice in Agnon's lifetime, his house was destroyed by fire, and all his manuscripts consumed by flames, but he found the strength within to return to work. It is crucial for authors writing in relatively small languages to make sure their works are translated. Had Agnon's works remained only in Hebrew and Yiddish and not been translated in time into major languages, they would have remained inaccessible and unknown in the wider world.

In his essay in this collection, Vasyl Makhno describes how he got acquainted with the works of Agnon and met his daughter Emuna. This meeting was probably the direct historical link connecting the classical figure of Hebrew literature with the literary residencies of the Agnon Literary Center in Buchach.

Wolf Moskovich, Professor Emeritus at the Hebrew University in
Jerusalem

About the Project

Light on the Hills is a publication that resulted from the writer's residency in Buchach, which took place from September to December 2019. This was the second residency to gather Ukrainian writers in Buchach around the literary legacy of the Nobel laureate Shmuel Yosef Agnon, who was born in this town. Since the Buchach residency's start in 2016, Sofia Andrukhovych, Andriy Lyubka, and Yevheniya Senik have served as writers-in-residence.

The project's principle idea is to give writers an opportunity to feel like guests, visitors in Buchach, as Agnon himself had at one time, visiting his hometown for the last time during the interwar period, and on the basis of their impressions, to describe their observations in texts. With this residency, we would like to draw attention to Buchach as the hometown of the Nobel Prize winner, as well as to the theme of small towns and their literary legacies. In 2019, the Ukrainian writers Vasyl Makhno, Oleksiy Chupa, and Yevheniya Kononenko participated in the writer's residency.

The collection *Light on the Hills* symbolizes Buchach in its multicultural history and extraordinarily picturesque landscape. Nestled among hills, this town absorbed the light of the Christian and Judaic traditions, the light of those who were born in this cozy town and carried its glory to the world.

The essays written by the participants during their stay in Buchach have now been collected into a book, with added English- and Hebrew-language translations. The project's media partners were the website publications Zbruch, Chytomo, and Litcentr, where, during the course of the project, all of the texts written during the residency were published. The residency and the publication of the collection of essays became a reality thanks to the support of the Canadian philanthropic fund Ukrainian Jewish Encounter.

Vasyl Makhno

poet, writer, and essayist

V a s y l M a k h n o

Just In Case

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk
Edited by Peter Bejger

In Buchach, the roosters wake up at four o'clock in the morning. Perhaps the voices of the Buchach roosters have not changed since [Shmuel Yosef] Agnon lived in the city. And now, during my stay in Buchach, I hear sounds like the ones that roused the city in his time. For some reason, these roosters are like the voice of a special trust accorded to me, a stranger, who will linger in the city of homecomings for a few days, because Galicia, particularly Buchach, are places that people left but to which they returned. Here is a local fisherman, who has wandered into the middle of the Strypa, because the river is shallow. Here are homeless dogs, with plastic buttons in their ears, racing through the streets. Here the autumn fragrances of grapes, plums, and tomatoes are holding onto the doorposts of old shops. Buchach is surrounded by autumn, and just like the Ottomans, it will not let go of it until it is finally overcome.

I have to say that, together with Agnon, who stands now as a monument on the banks of the quiet-flowing, green Strypa, whose current some low-hanging willow branches are trying to contain, we are returning to Galicia, a land that has remained in the pages of his astonishing prose. I will try to assume that this return to that Agnonesque Galicia is connected—at least for me—with a quest for authenticity. What kind of authenticity? You will ask, and I will begin to search for an answer along the crooked little streets of Buchach, the peeling houses with rusty openwork balconies, or even reach back to events of a deeper history, as our writer did when he created mythologized stories about Buchach during the medieval period. Authenticity remains above all in writing, because over time it is difficult to find another authenticity.

In general, Galician Jewish prose is thematically and stylistically diverse, ranging from Chortkiv's Karl Emil Franzos, Buchach's Shmuel Yosef Agnon, and Brody's Joseph Roth to Drohobych's Bruno Schultz, and it encompasses writings from the golden age of Jewish communities in Austro-Hungary to the beginning of the Second World War. The majority of the above-mentioned writers tried to slot the traditional life of Jews into the ethnic diversity of Galician towns, showing either the clash between tradition and new challenges, or provincial dullness. Only Shmuel Agnon remained, in most of his texts, an Orthodox Jew for whom inspiration and the impulse to write were derived from Judaism. Agnon was more interested in the world of books. He was fascinated by words that were said and written to him, which can be encountered not only on the street, after eavesdropping on a conversation, but also those that are read from the Torah in the synagogue, the meaning and beauty of which are fortified by the gilding of singing. Perhaps, in order to be closer to the words that he needed, it was with good reason that after Buchach and Berlin, the writer consciously chooses Jerusalem as his place of residence.

However, at the end of his life, something happens to Agnon that happens to everyone: He returns to the city of his childhood, to Buchach. Of course, he returns not physically but mentally, writing a cycle of short stories in which he describes his native city and its historical events. In one of them, entitled "Buchach," Agnon completes his narrative with anticipation and the belief that God will not abandon his scattered people, but will gather all its generations and bring them to Jerusalem. Thus, for him even Buchach is a

temporary place in the lengthy journey of the Jews in the direction of Jerusalem. No Galician Jewish writers before or after Agnon believed so sincerely in Divine Providence; no one anticipated it so much, and no one described it that way. Intensified religiosity and allusions to Jewish history and numbers taken from sacred texts constitute the organic Agnon style. And even though the narratives are saturated with depictions of ordinary life, daily worries, and cycles of the Jewish calendar, they are nevertheless illuminated from within by a special light, like a lantern.

Could I have predicted that, in accompanying Agnon's daughter, Emuna, by chance around Ternopil in the early 1990s, I would one day be able to fly to Jerusalem and visit the Agnon House and now, during my stay in Buchach, listen to roosters singing? In Jerusalem, I learn that Emuna is living in a seniors' residence. Our encounter in Ternopil will be recalled somehow involuntarily, and she will write her address in Jerusalem in my notebook.

To Forget Nothing

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk

Edited by Peter Bejger

If Buchach is a city of returning, then I got back in time.

Are they not for me, these unpainted and unplastered facades of buildings lining the narrow streets above the Strypa River?

Considering that the front entrances have already been replaced by plastic doors, the time will come for the facades as well. The rust of unadorned Buchach will vanish. The golden dust of history, which can still be spotted everywhere, will disappear. The entrances of the two- or four-storey buildings remain open to outsiders. You enter freely and encounter the special aroma of walls permeated with the smell of sour cabbage, as though it had been brought out of the apartments in tubs and specifically placed in the corridor. But there is no cabbage. The season for putting it up for the winter is just beginning—it will be shredded and fermented later. So where does this sour, nauseous smell come from?

Heavy streams of September light fall through the dirty windowpanes in the entrance, with its spiral staircase. The stairs are covered with entire sheaves of yellow light, and you stand in a yellow dust, as though you have waded into the middle of the waters of the river Strypa. Clothing is drying on ropes stretched out on the balconies. Clothing on ropes in any city is a special sign of life. I have seen laundry fluttering in the Arab neighborhoods of Jaffa, the female owner of a house in Istanbul hanging just-washed curtains, ponchos drying in Nicaraguan Grenada, and Mumbai women with plastic basins on their heads filled with laundry. The smell of washed laundry is like ozone after the rain; it hits your nose. You don't feel like

leaving the entrance. You have not entered a strange building, but a different time. So you look around. Well, wait a minute. Take a whiff. Remember. You scoop up with your palm the dense stream of light together with the flies that have dried onto the windowsills. You put it into your pocket, you stick it inside your shirt, just like you used to trample rotted pears in your childhood.

Children were returning from school. They were walking from the left bank of the Strypa, coming out of the majestic building of the former gymnasium—still a gymnasium today. The pupils can reach downtown by two routes, both over bridges. There is the pedestrian one, and a car bridge with narrow sidewalks that make it difficult even for two people to pass. If the children cross the pedestrian bridge, they pass a park with a playground and a faded mural of Shevchenko. The park is empty. People are drinking coffee in the nearest cafe. Next to the fountain, local alcoholics, chewed up by life, argue energetically about something in the company of dogs. A September air of sea buckthorn oil fills the depression above the Strypa and the nearby narrow streets.

It is so oily, like greasy dust that has not been sprinkled with rain for a long time. And those school children making their way toward the car bridge will head without fail toward the stalls near the Agnon monument after crossing the bridge. In this quiet spot above the river, where local cats carry water rats from the sloping bank, teenagers settle down on benches. The guys and girls jabber away about stupidities that flow lightning-quick in these airheads. They're

continually looking at their phones and sending text messages. I had nowhere to go, so I sat next to the Agnon monument and stared at the currents of the Strypa. I was becoming an involuntary witness to those adolescent secrets they were exchanging without paying any attention to me, let alone to the bronze bust. Several of their friends soon rode up on bikes to their small groups, and everyone dashed away, like startled birds.

Downtown Buchach is plastered with all sorts of ads. The former glory of the city of merchants has returned to Buchach, a city also of sages and scribes. The remnants of bookish wisdom have been apparently collected in the district library, at the Agnon Literary Center, and in the mythology surrounding Pinsel. The restored baroque City Hall preens like a peacock, surrounded by asphalt craters in whose dust local dogs slumber so well. The shops boom with commerce. Residents from the countryside who need cash line up near the PrivatBank ATM.

In the center, the owners of apartments in the Austrian-era buildings are selling their belongings. Somewhere above the city a crippled fortress that no one cares about has swallowed a significant share of the city's history into its stony silence. It remains silent and does not want to share this with anyone. Down in the valley, cars and minibuses scurry, teenagers roar with laughter, and there is the scent of autumn tomatoes and plums. Does someone need this? Provincial ennui, which has its own expediency and attractiveness, pours onto the narrow streets of Buchach with the first shadows of twilight. Past

Fedir-hora, the September sun, having completed its daily circuit, rolls down to its bed, and night begins. Local roosters will await the morning, in order to announce to Buchach the birth of a new day.

Throughout these days in Buchach, I visually inspected every crooked, narrow street—the exact lines of space and future words. Perhaps it really is worthwhile returning, for their sake, for these words, so as not to forget anything.

V a s y l M a k h n o

To Go To Buchach

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk

Edited by Peter Bejger

Briefly, the phrase “to go to Buchach” came to me when I was five years old. But what is this Buchach? Who is it? I didn’t know. Where is it, anyway? When Buchach was talked about in my grandfather’s house, it meant that you had to get up at dawn. Buchach is a road, a bus, or a minibus, and then, after returning home, a several-hours’-long account of the trip with every last detail. Buchach lived in our house, just like Chortkiv, Yazlivtsi, or Yahilnytsia. It was next to me, but at the time it was still out of reach. In September 2019 the green current of the Strypa River, flowing melancholically through the city, along with the flapping of turtledove wings, a flock of pigeons on a wire hanging over the river, car signals, the slamming of doors, and shouts of schoolchildren, brought me back to my once inaccessible Buchach. I was in no hurry. Finally, after arriving in Buchach, I can slowly place the impressions from my childhood, like books on a shelf, together with the ones of today. I live in Pidzamochok, behind a railway crossing. These are the outskirts of the city in the direction of Ternopil. All night long trucks trundle past the hotel, avoiding potholes. But you can’t hear any trains. Ever since Buchach Station became the terminus, there is only one direction from it—to Chortkiv—so trains appear here from time to time.

Why was it necessary to go to Buchach? Why go there? Well, for the sake of commerce, which, understandably, is inseparable from the history of the city, whether ancient, prewar, or postwar. Were the traders of Buchach more adept than the ones in Chortkiv? I don’t know. It is possible that toward the end of the 1960s, when I first became aware of “going to Buchach” as a long, long trip, Buchach

continued to hold its commercial supremacy. One time, they even wanted to take me to the market in Buchach but changed their minds later. For half a day, I poured out my grievances to the ants and imagined Buchach as an extraordinary place on this Earth.

In the fall of 1969, my mother's brother, Fedir, was demobilized from Perm Krai. He had served there as a driver in a motorized battalion. He went to serve for three years but, thanks to Khrushchev's military reform, he served two years and a few months. He came back home in November when our Galician hills were covered with snow. That's why the first thing that he did after he went to register at the military commissariat was to head to Buchach and buy civilian clothing. He left wearing a Soviet navy pea coat and army boots. It was difficult to travel to Buchach from our house. If you went through Yazlivtsi, then you had to reach the Buchach highway via a field road or make a huge detour to Koshylivtsi. That's why everyone would go to Dzhuryn and wait there, on the Buchach highway, for a regular bus or a minibus. As Fedio's account later revealed, he returned empty-handed from Buchach, where he had taken a liking to a wool sweater. After a bit of haggling, he bought the sweater that had come from an American care package; a local trader sold it to him. It is anyone's guess how an American sweater ended up in a Buchach market stall. At the time, packages started coming from abroad to relatives in Ukraine from those who had been deported to Germany for forced labor during the war. Ending up in America and spending the first two decades there, the new emigrés shipped clothing, shawls, and embroidery thread. American goods began appearing in the markets; in Buchach

as well. So, after acquiring that American sweater (in our country we pronounced it “sviedyr”) Fedio said that he had met up with some colleagues from the Buchach driving school with whom he had taken driver training courses. The saleswoman wrapped the sweater in newspaper and tied it with string. And Fedio put the package under his arm and, together with his pals, headed to the first available snack bar. Where the American sweater wrapped in newspaper meandered to is not known. The last thing Fedio remembered was that he had made it to Dzhuryn with the package.

A long winter was predicted, and the following week Fedio had to go to Buchach again.

Oleksii Chupa

writer and poet

O l e k s i i C h u p a

Sometimes I'm Not the Only One Who Sees This

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk
Edited by Peter Bejger

After all, like always, everything is resolved by optics and context.

My second visit to Buchach happened once again in autumn, when the foliage and the sun recede slowly, exposing the stone backbone of the city center. At this time of year, all the cities of the country to which a keen scholar gave the eloquent name of “bloodlands” look as though one army has just departed, and a second one is now breaking through with battles on the outskirts. Autumn smoke is streaming in the suburbs. People are filled with that hopeless carelessness in their words and decisions, which come when you understand that the war has ended and you have survived.

However, I would like to talk about the war (I’m lying, oh, I’m lying, I don’t want to at all) some other time. In the meantime, about my return.

The story with Buchach is the same as with any other small town that gave the world a great individual. Especially when it is a writer of Agnon’s caliber. A traveler who has a book for a guide simply has no opportunities to look at the described cities through his own eyes. Given a good imagination, this is generally a lost cause. You see not the winding streets, the steep ribbon of the Strypa, and old buildings behind whose facades are hidden endless life histories. No, you look deeper and deeper. Like a naïve child, you also notice and investigate a parallel city that has been maimed by one war but not yet touched by another; a city that does not pretend that nothing catastrophic happened. Well, it’s like this, there was a war. It wasn’t easy, but people since time immemorial have been fighting. Sometimes we win,

sometimes we are defeated. It is God's will. A city that welcomed its prodigal son, Shmuel Yosef Czaczkes, who long ago had grown out of this Shibush [Agnon's pseudonym for Buchach], like a child's outfit. You see bustling bazaars, not silent cemeteries. You see a city that didn't end up burning, with torched apartments turned inside out and giving up their city residents, like pockets emptied out for a robber, handing over everything to him, right down to the last crumb.

Sometimes I'm not the only one who sees this, and this is thanks not to optics but context.

I have the impression that Agnon was fleeing Galicia, which was too cramped for him. Or he was returning to his usual method—it's difficult to say. Return, like escape, is such a lengthy process that it can last until after death. I have already been escaping half my life (or, I mean, returning) to this Galicia from the Donbas, open to all the winds.

Family history in these parts is twisted and dramatic. Families generation after generation have changed their citizenship, places of residence, and sometimes even their language of communication. The things you do in order to survive the millstones of bloody regimes. For the longest time I couldn't understand why I am always being pulled here. Why did I learn the Ukrainian language? What joy can these words, unusual to the ear, bring? Why is the smell of damp hallways and the neglected state of buildings so hopelessly easy to perceive? I couldn't understand why the intimacy of the little streets attracts me more than the wide avenues of my Makiivka. And what

is the romance of trips from Donetsk mainly to Lviv—1,200 km in a neglected and smelly berth several times a year... Sounds like an obsession, doesn't it?

Later, at a certain moment, everything became clear. Descended from a family of Galicians and Transcarpathian people, I am still searching for my lost Promised Land. I am trying to find what was taken from me once. Born so far away from my ancestral land, I am always returning to where my home could have (had to have!) been.

And it appears that I will be returning for a long time, perhaps even after my death, carving out these cities for myself in my family history where regular tourists carve out of the relief a good angle for a photo.

What's Behind This Door?

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk
Edited by Peter Bejger

I am still plagued by the thought: What did Agnon feel after returning home?

I am trying to imagine this in more detail: How an incredulous expression appears on his face when the train is pulling up to Buchach; one can hardly recognize one's hometown after nearly a quarter-century of separation, all the more so if it had experienced war. Here he is, after breaking out of the bustle at the train station. He makes his way downtown on foot, trying to capture en route the familiar smells and sounds of his childhood. Although Agnon emphasizes that the familiar aroma of millet porridge with honey has not gone away, I attribute this passage to artistic devices and allow myself not to believe this. What old sounds and smells can there be if the city had gone through war? Everything has been practically obliterated by fires and fear. Leaving his things at the hotel, he goes to the house where he grew up, and he doesn't recognize anything. This is no surprise, after all. Living, mortal people have far fewer chances to survive a war than in our cities.

This is a watershed moment; after it comes the ultimate understanding that the world of childhood no longer exists, and along with this comprehension comes...no, I don't know what's behind the door yet.

But I would give a lot to find out what he was feeling.

One of the most widespread and most dangerous mistakes in attitudes to war is to believe that everything can be as it was before, that if you wait patiently, the moment will come when it will be

possible to forget about the good, old neighbors, who overnight are transformed into predators that are concerned only with their own survival; about the pogroms and looting, about the sieges and mass disinformation during the preparations for military operations. It's like a switch clicking in your head, and everything will be swept away. We will rebuild and forget. And this will never be repeated.

From this standpoint, Agnon's *A Guest for the Night* is a terribly interesting work, especially if you consider the chronology. The novel is based on the writer's memories of his visit to his native Buchach in 1930. The [First] world war, over the course of which the city was horribly destroyed, had ended twelve years earlier. Invalids had resigned themselves to their injuries. Families had reconciled themselves to those who had been killed and disappeared without a trace, even though they continue to talk about them, in order to fill the void in themselves at least with words. Everyone reverted a long time ago to a supposedly normal life, albeit one that was beggarly and miserable from the weight of what they had experienced. Nevertheless, the humble expectation that God will recompense for the years of deprivation with a return to former peace and quiet is felt in every dialogue.

However, the novel itself was written and published in the late 1930s, and this places the emphasis quite differently. We see a world that still holds out hope for peace, waking every morning from the increasingly louder saber rattling. We see a world of people who are so imbued with their horrible memories that sometimes it seems

as though they have been reduced to an absolute and they simply don't believe that things can get any worse. We see the Old World only a minute before it was swept from the face of the earth by the Catastrophe.

The lesson is simple: War is a dove tamed by humanity, and it will always return. Woe to those who hearken to the white noise of their own grief, behind which the fluttering of doves' wings is not heard. Of course, our native cities—like parents—will be punished once again in our stead for the stupidities that we have done. The main thing is that we finally begin to listen closely. But that's hardly to be expected.

And once again I imagine the writer approaching his old home. He stands for a long time, not daring to raise his eyes to the windows of his former abode. With a nod of the head he greets people whom he does not recognize; and seeing the world in which he had grown up destroyed, for the first time in his life, he doubts his own existence.

How Are They To Live Above A Precipice?

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk
Edited by Peter Bejger

In the end, there remains so much that is unspoken that when we say goodbye, it becomes awkward. And in this respect, it is even worse with cities than with people. With the latter you can somehow arrange things, settle misunderstandings; in a word, finish what you're saying—at a distance. Not cities; they demand full and real contact, absolute immersion.

An hour before our bus departure, when we were wandering through Buchach, I was suddenly seized with the desire to enter the lobby of one of the buildings. Upon stepping over the threshold, I ended up in another world. It is not clear where the Sunday bustle of the town had gone. The sharp October light and the whipping winds receded feebly. I entered a kingdom of silence and gloomy stillness.

The building was small, housing eight families in all. The entrance hall pierced through the structure, ending at an open balcony above a precipice. And this corridor recalled the hall of a museum that had just acquired its premises and is temporarily storing all its collections any which way.

There were also a few venerable Polish wooden dressers and Soviet school desks piled on top of one another, and rickety, wooden chairs that looked as though they would crumble into dust if you blew on them. There is a real carnival of diversity on the dressers and tables: porcelain figurines of Cossacks, a TV remote control, an empty bottle of Slavutych beer, a few candlesticks on a dresser. At first I thought it was a menorah, but no, that was just what it seemed to me. In a word, there are all sorts of things piled up: broken

carpet beaters, old newspapers, artificial flowers in a plastic vase, matchboxes, and an old-fashioned radio. On the creaking floor—a stack of Socialist Realist masterpieces and agitprop in the corner, two pairs of worn men’s shoes underneath the school desks. On the wall near the balcony are the faded remnants of a poster from the Orange Revolution, on the wall near the exit is a jacket hanging on a nail. And silence behind the walls. And still, musty air. And a feeling of unnatural emptiness.

Plucking up my courage, I knocked on the first door I saw; the knuckles of my fingers on the wood rang out like muffled shots that echoed up to the second floor, and rushed to the precipice outside the window.

Nothing. And no one.

I knocked on other doors, and once again heard shots instead of a knock.

And once again in reply – silence.

The whole house lay low, waiting for this stranger to leave. My nerves gave out, and I reached the entrance door with a quick step and plunged back into the provincial October hubbub.

Later, I replayed the incident in my head, again and again. I wished I had stayed longer in that entrance. It was worth receiving an answer to my knocking, waiting it out. It was worth talking about and quieting my raging imagination. After all, so many questions are bothering me now: Why did the residents of this building not get rid of these

old, superfluous things; instead, cluttering up their already cramped living space? Why was it so quiet, with not even a rustling behind the walls? How do they live, hearing the beating of their own hearts? How do they live—poised above a precipice, with a jacket hanging just in case on a nail at the entrance to the building?

There is no other choice but to return to Buchach and ask, as long as you do not forget that every answer from this city prompts a dozen new questions. This means that this is a never ending story.

Yevhenia Kononenko

writer, poet, essayist, and translator

Yevhenia Kononenko

A Place That Generates Secrets

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk
Edited by Peter Bejger

Small towns are a special kind of world. According to Yurii Sherekh, anything that does not assert itself as a capital of the world remains a hopeless province. And that is why small towns have to give birth to great people. Or provide a refuge to great people. Otherwise, a small town will remain provincial. The kind where nothing happens, where everything is falling into decay.

A small town should certainly be associated with something: with unique crafts or singular natural phenomena. Or with the destinies of their sons or daughters, their own or adopted.

Buchach was lucky. This small town is associated with two distinguished individuals. With the mysterious eighteenth-century sculptor Johann Georg Pinsel, who arrived here out of nowhere and went away who knows where. However, he embellished Buchach with both sculptures, secular at City Hall and sacred in churches. And with the no less mysterious writer Shmuel Yosef Agnon—even though we know much more about him—who was born and lived in Buchach at the turn of the nineteenth century and who won the Nobel Prize for Literature in 1966 and died in 1970 in Jerusalem. Buchach is present in Agnon's works just as convincingly as Pinsel's sculptures are in the architecture of Buchach.

I first came to Buchach when I was writing my novel *Zhertva zabutoho maistra* [*The Sacrifice of the Forgotten Master*], which features Pinsel. It was a golden autumn or, rather, it was not even golden, but copper polished to a shine. But in Buchach I did not sense the presence of Pinsel the master, about whom I knew something, for

whom I felt something. Although I did see City Hall and the religious buildings with his sculptures. But while wandering along the narrow, steep streets, I sensed that, as a town, Buchach is incredibly bizarre in and of itself. It was not the residents who consecrated this place but, rather, it formed them.

By then I had already visited quite a few historic towns in France, Belgium, and the Netherlands, and all of them were markedly better cared for than Buchach. I had an opportunity to roam around those distant towns and drink in their beauty. Eventually I also visited small towns in Galicia; also historic ones, also beautiful. But these incredible feelings of touching the chimerical and amazing distortions of existence came to me only in Buchach.

During my following trips to Buchach, I reflect, attempting to rationalize my feelings. I wander among those same shabby, gray houses in which white, metal-and-plastic “Eurowindows” have been installed. After all, visiting foreign cities, wherever my feet take me, is one of my favorite ways of delving into existence, into history, into myself. Does the solution to the mystery lie in its particular location? Was it the whimsical geography of this small town that induced Master Pinsel to stay here? And did it not formulate Shmuel Agnon’s fanciful style?

Here I have reached the ruins of Buchach Castle, and am looking at the town from above. I identify places below or on other hills. Here is the imposing building of the Basilian Monastery, behind which Fedir Cemetery still lies. Here is the bridge across the Strypa, and alongside

is the house where Agnon was born. Here are the houses on Halytska Street. Here is the dome of the Church of the Intercession. Here is the Roman Catholic Church of the Assumption of the Blessed Virgin. And here is City Hall. And there, marching steeply upward, is St. Nicholas Street. It leads to the oldest church in Buchach, St. Michael's, built in 1610, above the entrance to which is the All-Seeing Eye. Is this accidental?

Myth Overcomes History

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk

Edited by Peter Bejger

From ancient times a story has drifted through various cultures about remarkable masters who are destroyed or maimed by a powerful client so that they will never again create something similar for anyone else. This story is also present in the mythology of Buchach and is recounted by tour guides and journalists: magnate Potocki locks the masters who built and decorated the Buchach town hall in the tower of this building, condemning them to death by starvation.

But they make themselves wings out of splinters and rags. Because those who built the Buchach town hall can do this. The fugitives soar above Buchach. One falls right away, the second flies longer and falls, and the third, whose name was Fedir, flew to the mountain that has since borne his name.

Shmuel Yosef Agnon revived this story in the pages of his narrative about his native city. In the story about Buchach, written when the writer had been living in Jerusalem for more than a decade, Agnon does not mention the name of Master Pinsel as the creator of the Buchach wonder. Most likely, this name was not spoken during the future Nobel laureate's youth. Instead, Agnon tells a story about the legendary Theodor and the origins of his mastery, about his life and about his death.

In Agnon's story, when Theodor was a young child, he and his sister were in a synagogue, where he saw some striking people in white with books in their hands. This was noted by a Christian priest (a man in black), who took the children away from their parents. He sent the little girl to a monastery, and the boy—to study with a

sculptor. After becoming a master, Theodor gave Jewish features to the faces of his sculptures, not only because there were many Jews everywhere and not because authentic biblical heroes could not avoid having Jewish faces, but also because he could not forget those people in white.

Much has been said about Pinsel's incredible and non-traditional sacred sculptures in the churches of Buchach and other small towns of Ternopil oblast. I remember what I felt when I first saw them in the flesh. But had Shmuel Agnon visited the Christian churches in his native city? Because the famous town hall, near which he had certainly walked, was embellished mostly by classical sculptures, not biblical. But the famous writer knew something essential. In recounting the amazing story of his native city and its inhabitants, he created a mythological tale that conflicts with real History but touches some higher strings of existence.

Fedir Mountain is the most mysterious place in Buchach. It was here that magnate Potocki built the Basilian Monastery, where Fedir Cemetery is located. I go up there, and the mystery of the pink evening sun on the stone tombstones opens up before me. The faces of the angels lose their holy features, even though the heretic Pinsel did not put his hand to their creation; they were made much later. It is frightening here, but at the same time, you can't help feeling that some force is protecting you. Opposite, the ruins of Buchach Castle loom darkly. It was standing here before the cemetery came into being. And it witnessed Fedir's flight, even if it didn't happen.

Here in Fedir Cemetery, among the Polish gravesites of the early twentieth century, I think: Why did an urban legend, together with the writer Agnon, demonize magnate Potocki, who paid his masters generously and did not imprison them in towers? Potocki was a god in these parts; an earthly god, who competed with the Heavenly God. Is the city of Buchach the consequence of that rivalry?

Y
e
v
h
e
n
i
a

K
o
n
o
n
e
n
k
o

A City Of The Past And The Future

Translated from the Ukrainian by Marta D. Olynyk
Edited by Peter Bejger

The small cities of western Ukraine truly amaze the residents of eastern Ukraine, which also has beautiful and unforgettable large cities: Odesa, Kharkiv—and Kyiv, after all. But the former provincial cities of eastern Ukraine, if they ever had their own face, became mostly faceless and dull during the Soviet period. Meanwhile, the small cities of Lviv and Ivano-Frankivsk oblasts, and particularly those of the Ternopil region, with castle ruins on the outskirts and market squares downtown, have preserved the breath of ancient times to this very day.

Buchach is an especially precious pearl in the necklace of small towns in Ternopil oblast, even though its architecture also suffered significantly beneath the wheels of ruthless History. Buchach was destroyed during the military operations of the First World War. The unique houses of Halytska Street, two-storeyed from the facade, four-storeyed from the courtyard, were built during the period of Polish rule in the interwar period. The Buchach hills act as a powerful modeling system for its landscape. Soviet-era panels on the ends of Polish houses fit into a non-Soviet ensemble and even lose their Soviet character to a certain extent. Even Khrushchev's five-storey buildings, the most complete embodiment of Soviet impersonality, fit into the Buchach landscape. They do not decorate, but they do not distort either.

Buchach is the birthplace of the world-famous writer Shmuel Yosef Agnon. It is not just his homeland. Buchach is whimsically and peculiarly present in the texts of the Nobel laureate. In the churches

and streets of Buchach there are sacred and secular sculptures created by the mysterious [Johann Georg] Pinsel, about whom much is being written and spoken these days. Also preserved in Buchach are the paintings by the equally whimsical impressionist Volodymyr Voronyuk, a native of Buchach, who realized himself as an artist in a foreign land. But at the end of his life, he returned to rest in Fedir Cemetery in his native city, where he brought his artistic heritage, which will certainly gain a grateful audience.

All these factors illustrate that Buchach has something that makes cities not just tourist destinations, but also international tourist brands. Buchach can probably become a city of international festivals and conferences. The torches of hotels will blossom above the Buchach hills. There will be an influx of funds, and the number of jobs for residents will increase...

This is both good and bad. Of course, tourism saves historical areas from destruction—better tourism than desolation and oblivion. But any positive contains a negative. If the mysterious spirit of a place begins to attract travelers, then gradually the mystery and the spirit itself are eroded, and their masterful imitation appears instead.

So, for now, Buchach is not threatened by the prospect of becoming a tourist Mecca. But events are developing rapidly and unexpectedly. And in Buchach, unlike in some other towns in western Ukraine, this potential is present. That's why I really want Buchach (a city that contributed to my own creative realization to a certain extent) to maintain a balance and not fade into oblivion, the fate

of so many beautiful cities. Let the restoration of the sculptures on the Buchach town hall be successfully completed and an art center start working in this building, where Volodymyr Voronyuk's paintings will be exhibited. But may this unique city never become a polished imitation of its own historical memory, or of its own essence.

Y e v h e n i a K o n o n e n k o

העצמית היצירתית שלי) – תשמור על שיווי המשקל. לא תימוג בנבכי שכחה, כפי שנפל בחלקן של ערים יפות לאין-ספור. הלוואי וישראל בהצלחה שחזור הפסלים על רטושת בוצ'אץ' ובבניין עצמו ייחנך המרכז לאמנויות שבו תוצגנה בין היתר גם יצירותיו של וולדימיר וורוניוק. אך מי ייתן והעיר היפה הזו לא תהפוך לעולם לחיקוי המלוטש והמצוחצח של זכרונה ההיסטורי, של מהותה.

¹בתי מגורים שזכו ברוטת מדוברת לכינוי "חרושצ'ובקה", בני חמש קומות בדרך כלל שנבנו בברית המועצות החל משנת 1956 ועד שנות ה-80. מצד אחד זכורים לשמצה בשל הדירות הקטנות שבהם (רובן בנות שני חדרים קטנים) והמראה המכוער והחדגוני שלהם, אך מהצד השני הדות להם מאות אלפי משפחות קיבלו דירה נפרשת משלהם במקום יחידת דיור בדירה שיתופית שנועדה לכמה משפחות.

שעשכשו מרבים כל כך לכתוב ולדבר עליו, וארחיב אודותיו בהמשך. מלבד זאת, בבוצ'אץ' שמורות התמונות פרי מכחולו של האימפרסיוניסט הסובייטי וולודימיר וורוניוק המסתורי לא פחות, יליד בוצ'אץ' אף הוא, אשר הגשים את עצמו בתור אמן בניכר. אמנם הוא חזר בערוב ימיו לעיר הולדתו, כדי למצוא את מנוחת העלמין בבית הקברות 'פדיר'. לכאן הוא הביא את עצבונו האמנותי, אשר אין ספק שעוד ימצא את הצופה מכיר הטוב.

כל הדברים שנאמרו לעיל מעידים שיש לה לבוצ'אץ' כל הסמנים שבזכותם הערים הופכות לא סתם לאתרי תיירות, אלא למותגים תיירותיים בינלאומיים. ייתכן שגם בוצ'אץ' תוכל להפוך לעיר שתארח את הוועידות והפסטיבלים הבינלאומיים. מעל גבעות בוצ'אץ' יתנשאו, כמו נרות, בתי מלון רבי קומות. הממון ינהר הנה בשפע, יגדל מספרם של מקומות העבודה עבור התושבים המקומיים...

אמנם זה טוב לכאורה, אך בו בזמן – לא ממש. כמובן, התיירות מצילה את אתרי ההיסטוריה מהחורבן. מוטב שתהיה תיירות, מאשר ההזנחה והשכחה. אבל לכל תופעה חיובית ישנו אף הפן השלילי. אם הרוח המסתורית של אזור כלשהו מתחילה מקסום לתיירים, אזי במרוצת הזמן נמוגים המסתורין והרוח עצמה, ובמקומם נוצר חיקויים המלוטש.

אכן, לפי שעה אין לבוצ'אץ' שום סיכוי ואף לא סיכון להפוך למִקְהָה תיירותית. אבל המאורעות משתלשלים במהרה ובצורה בלתי-צפויה. ואילו לבוצ'אץ', יותר מאשר לכל עיירה אחרת במערב אוקראינה, הפוטנציאל הזה ניתן בצורה גלויה. ועל כן אני רוצה מאוד שבוצ'אץ' (העיר שתרמה במידה מסויימת גם להגשמה

העירות הקטנות במערב אוקראינה באמת מרשימות את תושבי אוקראינה המזרחית. גם במזרח אוקראינה ישנן ערים גדולות ויפות שאין להן אח ורע, כגון אודסה או חרקוב או, סוף-סוף, קייב. אבל ערי הנפות לשעבר במזרח אוקראינה, אפילו אם היו להן פעם פנים משלהן, נעשו על פי רוב בתקופה הסובייטית חדגוניות וחסרות זהות. ואילו העירות הקטנות במחוז לבוב או איונו-פרנקיבסק, ובמיוחד במחוז טרנופיל, עם כל חורבות הטירות בפרבריהן וכיכרות השוק במרכזיהן, שומרות גם כיום על נישמתה של התקופה המרוחקת ועתיקת היומין.

בוצ'אץ' היא הפנינה היקרה במיוחד במחוזות עירותיו של מחוז טרנופיל – זאת אף על פי שהמערך אדריכלי שלה נפגע במידה ניכרת תחת גלגליה של ההיסטוריה חסרת הרחמים. בוצ'אץ' נהרסה בעת פעולות המלחמה של מלחמת העולם הראשונה. הבתים המיוחדים במינם ברחוב גליצקה – בני הקומתיים מהחזית, אך בני ארבע קומות מהחצר – נבנו כבר בימי רפובליקת פולין הראשונה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. גבעות בוצ'אץ' משמשות בתור מערכת רבת עוצמה המעצבת את נופה. בתמונות הקיר הסובייטיות המקשתות את אגפי הבתים הוולניים משתלבות במערך האדריכלי הלא-סובייטי ואפילו מאבדות את הסובייטיות שלהן במידה רבה. ואפילו "בתי חרשצ'וב"¹ בני חמש הקומות, התגלמותה המוחלטת של חוסר הזהות הסובייטי – היטיבו להשתלב בנופה של בוצ'אץ' – לא יפארוהו, אך גם לא יכערוהו.

נוסף על כל זה, בוצ'אץ' היא צור מחצבתו של הסופר הדגול וידוע השם בכל רחבי העולם שמואל יוסף עגנון. ואין היא אך ורק צור מחצבתו, אלא שבוצ'אץ' נוכחת בצורה מופלאה ומיוחדת במינה בכתביו של חתן פרס נובל. בכנסיותיה ובחוצותיה של בוצ'אץ' ישנם פסלי הקודש ופסלי החול של פינזלעוטה המסתורין

עיר העבר והעתיד

תרגום לעברית – אנטון פפרני

עריכה לשונית – יואב איתמר

וכאן, בבית הקברות פדיר, בין הקבורות הפולניות בנות המאה הקודמת, אני חושבת: לשם מה האגדה האורבנית ויחד איתה עגנון עשו דמוניזציה כזו לרוזן פוטוצקי, שהיה משלם לאמנים שלו ביד רחבה ומעולם לא כלא אותם בצריחים? פוטוצקי היה אל בחבל הארץ הזה. אל עלי אדמות אשר התחרה באל שבשמיים. וכי העיר בוצ'אץ' איננה תוצאת היריבות ההיא?

¹ השמות תאודור, פדיר ופידור הם צורות שונות של אותו שם עצמו בשפות שונות.

תאודור לפסליו תוויו פנים יהודיים – לא רק מפני שמסיביבו חיוו יהודים לרוב, אלא גם מפני שלא ייתכן שלדמויות המקראיות האוטנטיות לא יהיו תוויו פנים יהודיים. ועוד מפני שלא יכול היה לשכוח את האנשים עוטי הלבנים.

כבר נאמר ונכתב לרוב על אודות פסלי הקודש הקסומים והבלתי מסורתיים פרי יצירתו של פינזל בכנסיות – בבוצ'אץ' ואף בעיירות האחרות של מחוז טרנופיל. אני זוכרת את הרגשות שחווייתי בשעה שראיתי אותם במו עיניי בפעם הראשונה. אך האם נכנס שמואל יוסף עגנון לבתי היראה הנוצריים בעיר הולדתו? הרי הפסלים המקשטים את טירת העירייה שאליה הוא בטח היה נכנס, מוקדשים לסיפורים מיתולוגיים ולא מקראיים. אך מן הסתם, ידע הסופר הדגול דבר-מה משמעוטי. בעודו מתאר את תולדות הפלא של עיר הולדתו ותושיבה, הוא היה יוצר בעצמו את סיפור ההיסטוריה המיתולוגי, אשר בא לידי עימות עם ההיסטוריה האמתית, אך נוגע במיתריה העילאיים של ההווייה האנושית.

הר פדיר הוא המקום המסתורי ביותר בבוצ'אץ' כולה. דווקא עליו בנה הרזון פוטוצקי את המנזר הבזיליאני שמעליו שוכן בית הקברות פדיר. אני עולה לשם ולעיניי נגלית מיסטריות קרניה הוורודות של שמש הערביים על מצבות האבן. פני מלאכים מאבדות את תווי הקדושה, אף על פי שפינזל המין לא היה מעורה ביצירתם: הם פוסלו הרבה יותר מאוחר. כאן מהלכת יראה, אך בה בעת לא משה ממני ההרגשה שכוח כלשהו שומר עליי. ממול ניצבת חורבתה הכהה של טירת בוצ'אץ'. היא עמדה בימים שבהם לא היה כאן בית קברות. והיא ראתה את סיסתו של פדיר, אפילו אם האיש הזה לא היה ולא נברא.

עוד מקדמת דנא נודד בין תרבויות שונות הסיפור על אמני הפלא שלקוחם התקיף רוצח אותם או מטיל בהם נכות, לבל יצרו שום יצירת מופת דומה לאיש מלבדו. אף במיתולוגיה של בוצ'אץ' נוכח הסיפור הזה, החוזר והנשנה בסיפורים השגורים בפי העיתונאים ומדריכי הטיולים. האמנים שבנו וקישטו את רטושת בוצ'אץ' נכלאו על ידי הרוזן פוטוצקי בצריחו של הבניין הזה בעודם מועדים למוות מרעב.

אך בניגוד למצופה, הם מחברים את הרפפות והסמרטוטים ועושים לעצמם כנפיים. כי אלה שבנו את רטושת בוצ'אץ' מסוגלים גם לזה. הבורחים דואים מעל בוצ'אץ'. אחד מהם נופל מייד, השני עף במשך זמן רב יותר, אך גם הוא נופל, ורק השלישי ששמו היה פדיר הצליח להגיע אל ההר, אשר מאז נושא את שמו.

שמואל יוסף עגנון החיה את העלילה הזו על דפי סיפורו על עיר הולדתו. בסיפור על בוצ'אץ', אשר נכתב בשעה שהסופר היה חי בירושלים כבר במשך כמה עשרות שנים – אין עגנון נזכר בשמו של פינזל בתור יוצר פלאה של בוצ'אץ'. קרוב לוודאי שבימי נעוריו של חתן פרס נובל העתידי לבוא השם הזה עדיין לא נשמע. לעומת זאת מספר לנו עגנון על תאודור האגדי, ועל מקורות אמנותו, על חייו ועל מותו.

על פי עגנון, שהה תאודור¹ בשחר ילדותו בבית הכנסת יחד עם אחותו וראה שם אנשים מופלאים עוטי לבנים עם ספרים בידיהם. שם לזה לב הכומר (איש עוטה שחורים) ולקח את הילדים מידי הוריהם: שלח את הילדה לבית המנזר, ואת הילד הוא העביר לידי הפסל, למען יהיה חניכו. לאחר שנעשה אמן, שיווה

המיתוס גובר על ההיסטוריה

תרגום לעברית – אנטון פפרני
עריכה לשונית – יואב איתמר

והנה הגעתי לחורבתה של טירת בוצ'אץ', והנני מביטה אל העיר ממרומי הפסגה. מזהה את המקומות מתחתיי או על ההרים האחרים. הנה הבניין האדיר של מנזר בזיליאני שמאחוריו דומם בית הקברות פדיר. הנה הגשר על נהר סטריפה, ולידן – הבית שבו נולד עגנון. הנה הבתים ברחוב גליצקה, הנה כיפתה של כנסיית הקסות, והנה כנסיית פטירתה של האם הקדושה, והנה טירת העירייה. והנה רחוב ניקולאי הקדוש, העולה במעלה ההר התלול, והוא המוביל אל הכנסייה עתיקת היומין ביותר בעיר, כנסיית ניקולאי הקדוש, שנבנתה בשנת 1610, ומעל כניסתה – העין הכול רואה. האם זה מקרי?

¹ כינויה המליצי של תחילת השלכת, הימים שבהם העולים מצהיבים, אך עדיין אינם נושרים. תנו דעתכם לכך ששמה האוקראיני של אוקטובר (ז'ובטו) נגזר מהמילה צהוב, ואילו שמה של נובמבר – מהמילה שלכת, או מילולית – נשירת העלים.

עליו משהו והרגשתי משהו כלפיו. אף על פי שראיתי את טירת העירייה ובתי היראה המקושטים בפסלים פרי יצירתו, אבל בעודי משוטטת בנפתולי הרחובות הצרים והתלולים, בין הבתים המקולפים הרגשתי שבוצ'אץ' כעיר – מופלאה מאוד כשלעצמה. לא תושביה הדגולים קידשו את המקום עצמו, אלא העיר עצמה עיצבה אותם.

עד אז כבר הספקתי לבקר בעיירות היסטוריות לא מעטות בצרפת, בבלגיה ובהולנד, והיה גלוי לעין שכולן היו מטופחות הרבה יותר מבוצ'אץ'. הייתה לי אפשרות לשוטט בעיירות הרחוקות ההן ולהזין את עיניי ביופיון. לימים, ביקרתי גם בעיירות הקטנות האחרות של גליציה – אף הן היסטוריות ואף הן יפות. אבל ההרגשה הזו של הנגיעה בנפתולי ההוויה המופלאות והמרתקות – פקדה אותי 'רק בבוצ'אץ'.

בעת ביקוריי הבאים בבוצ'אץ' אני מתמלאת בלבטים, מנסה להקנות לחיי רציוליות כלשהי. משוטטת בין אותם הבתים האפורים המקולפים עם החלונות במודרניים המותקנים בחזיתותיהם. למעשה, המסעות אל קצה העולם כדי לראות את הערים הזרות היא אחת הדרכים האהובות עליי של השקיעה אל עומק ההוויה האנושית וההיסטוריה, אל עומק עצמי. הייתכן שפתרון תעלמותה של בוצ'אץ' טמון במיקומה המיוחד? שמה הפכה הגאוגרפיה המופלאה של היער הזו לשיקול שהניע את האמן פינזל להישאר כאן? הלא הייתה היא זו שעיצבה את סגנונו המופלא של שמואל יוסף עגנון?

העיירות הקטנות הן עולם מיוחד במינו. לדבריו של יורי שרך, כל אשר אינו מגשים את עצמו כבירת העולם – נשאר פריפריה חסרת תוחלת. ועל כן חובה על הערים הקטנות להביא לעולם אנשים דגולים. או לחלופין לתת את המקלט לאנשים דגולים, ואם לא כן – תישאר העיר הקטנה פרובינציאלית. כזו שלא מתרחש בה דבר והכול בה נתון בהזנחה ושוקע בשכחה.

חובה על העיירה הקטנה להיות מזוהה עם משהו – עם מלאכות ייחודיות או עם תופעות טבע מיוחדות במינן. או עם גורלות בניה או בנותיה – ילידיה או תושביה המאומצים.

לבוצ'אץ' היה מזל. העיר הקטנה הזו מזוהה עם שני אנשים דגולים. אלה הם הפסל המסתורי בן המאה ה-18 יוהאן-גאורג פינזל, אשר אין לדעת מאין בא הנה ולאין הלך, אך קייטט את בוצ'אץ' בפסלי חול המקשטים את טירת העירייה ובפסלי קודש בכנסיות; והסופר המסתורי לא פחות ממנו, אף על פי שאנו יודעים עליו הרבה יותר, שמואל יוסף עגנון, אשר נולד וחי בבוצ'אץ' במפנה המאה ה-19 וה-20, זכה בשנת 1966 לפרס נובל לספרות והלך לעולמו בירושלים בשנת 1970. בוצ'אץ' נוכחת בכתבי עגנון בצורה משכנעת לא פחות, מאשר פסליו של פינזל 'במערך האדריכלי של בוצ'אץ'.

הגעתי לבוצ'אץ' בפעם הראשונה בעודי כותבת את הרומן "קורבנו של האמן הנשכח" שבו מוזכר פינזל עוטה המסתורין. הייתה זו עונת 'הסתיו של הזהב'¹ או ליתר דיוק – לא של זהב, אלא איזו מין עונת נחושת קלל מצוחצחת עד ברק. ואילו אני לא הרגשתי בבוצ'אץ' את נוכחותו של הפסל פינזל, אף על פי ששמעתי

העיר שמייצרת תעלומות

תרגום לעברית – אנטון פפרני
עריכה לשונית – יואב איתמר

יבִּהְיִיָּה קוֹנוֹנִיקוּ

יבהניה קונונקו

סופרת, משוררת, מסאית, מתרגמת

מאחר יותר, בעודי משחזר שוב ושוב במוחי את האפיזודה הזו, כבר הצטערתי שלא נשארתי בחדר המדרגות ההוא יותר זמן. אכן היה כדאי להידפק עוד, לחכות עד שיפתחו לי. היה כדאי לשוחח ולהביא על סיפוקו את הדמיון המגורה שלי. הרי ישנן שאלות רבות כל כך שמציקות לי עכשיו: למה דיירי הבית אינם נפטרים מהחפצים הישנים-הנושנים וחסרי התכלית, ובמקום זאת רק חוסמים את מרחב החיים שלהם הצר והמצר בלאו הכי? למה מאחר הקירות שררה דממה כזאת ללא אוושה ורחש, איך זה שהם חיים בעודם לקול פעימת לבם? איך זה שהם חיים על פי תהום עם הבלייזר התלוי כנגד כל צרה שלא תבוא על המסמר ליד היציאה?

אין ברירה – עליי לשוב לבוצ'אץ' ולשאול. העיקר שלא אשכ חש מכל תשובה בעיר הזו צומחות עוד עשר שאלות חדשות. וזאת אומרת שזהו סיפור לעוד חזרות רבות הנה.

¹ כלומר מימי רפובליקת פולין הראשונה לפני הפלישה הנאצית שהביוטיטית לפולין וסיפוחה של גליציה לברית המועצות בספטמבר 1939.

² דגם זה קל לזוהי, מאחר שהוא היה נבדל מכל שולחן אחר בכך שהמושבים היו בדרך כלל מחוברים לשולחן עצמו.

תחילה שזוהי מנורה, אבל לא, התברר שזה רק נדמה לי. בקיצור, נערמו כאן חפצים בשפע – מחבטים שבורים לניעור שטיחים, עיתונים ישנים, פרחים מלאכותיים באגרסל פלסטיק, קופסאות גפרורים ריקות ומקלט רדיו ישן-נושן. על הרצפה החורקנית – ערימת יצירות המופת של הריאליזם הסוציאליסטי והתעמולה הסובייטית בפניה, שני זוגות של נעלי גברים בלויית מתחת לשולחנות בית הספר. על הקיר ליד המרפסת – שרידו הדהוי של הפוסטר מימי המהפכה הכתומה, על הקיר ליד היציאה – בלייזר תלוי על המסמר. והדממה מאחורי הקירות. והאוויר הדחוס, הנח ללא ניע. ותחושת אי-הטבעיות של השממה.

אזרתי עוז והידפקתי על הדלת הראשונה-החביבה: הקשות מפרקי האצבעות על העץ הדהדו כמו יריות עמומות, המריאו בבת הקול אל הקומה השנייה, עפו אל התהום מחוץ לחלון.

ושום דבר איננו. ואף אחד איננו.

התדפקתי על הדלת השנייה – ושוב שמעתי יריות במקום הקשות.

ושוב אין קול ואין עונה.

דימיתי שכל הבית נדם בהמתנה לרגע שבו הזר נהזה יסתלק סוף-סוף הלאה מכאן. לא החזיקו עצבני מעמד – הגעתי אל דלת הכניסה בצעדים נחפזים וצללתי שוב אל עומק המיית אוקטובר של העיר פרובינציאלית.

בין כה וכה – בשעת הפרידה נשארים דברים רבים כל כך, אשר לא נאמרו עד תום – עד שאפילו נוצרת אי-נוחות מסוימת. ולא עוד אלא שעם הערים יהיה המצב מסובך עוד יותר, מאשר עם האנשים, מאחר שעם אלה האחרונים עוד ניתן איכשהו להסדיר את העניינים, ללבן את כל אי-ההבנות, בקיצור להשלים את השיחה – אמנם כבר מרחוק, אך אין הערים כמוהם – הן דורשות מגע מלא ואמיתי, היטמעות מוחלטת.

כאשר לפני שעת יציאתו של האוטובוס שלנו כבר שוטטנו בבוצ'אץ' לשבעה, התחשק לי לפתע פתאום להיכנס ללובי בקומת הכניסה של אחד הבתים, וברגע שנכנסתי אל פתחו, מצאתי את עצמי בעולם אחר. אין לדעת לאן נעלמה המיית העיר של יום ראשון; נסוג בחוסר אונים אורו הדוקרני של אוקטובר ורוחות הסתיו המצליפות. נכנסתי אל מלכות השקט והדממה האפלולית חסרת הניע.

היה זה בית קטן למדיי, מיועד לשמונה משפחות בלבד. פרזודור חדר המדרגות היה חוצה אותו במפולש בעודו מסתיים במרפסת פתוחה הניצבת על פי תהום. הפרזודור הזה כשלעצמו דמה לאיזשהו אולם במוזיאון שקיבל זה עתה את הבניין החדש ושומר לעת עתה את מוצגי הראווה שלו איך שיצא.

עמדו שם כמה שידות מכובדות, עוד מימי הפולנים¹, וכמה שולחנות בית הספר מהתקופה הסובייטית² ואף כיסאות עץ רעועים עד כדי ששניתן לדמות שאם מישהו רק ינשום עליהם – הם יתפוררו לאבק. על השידות והשולחנות – פסטיבל אמיתי של כל מיני חפצים רבים ומגוונים: פסלונים קוזקים מפורצלן, שלט של טלוויזיה, בקבוק ריק של בירה סלבוטיץ', כמה פמוטים על השולחן – דימיתי

איך זה בשבילם – לחיות על פי תהום?

תרגום לעברית – אנטון פפרני
עריכה לשונית – יואב איתמר

מאמינים שיכול להיות יותר נורא; אנו רואים את העולם הישן רגע בלבד לפני שהו נמחה מעל פני האדמה כתוצאה מהשואה.

הלקח הנו פשוט בתכלית: המלחמה כמוה כיונת הבית של האנושות, אשר חוזרת אליה תמיד; ואוי לכל אשר מטים אוזן לרעש הלבן של צערם האישי שמאחוריו לא ניתן לשמוע את טפיחת כנפיה של יונת האימים הזו. כרגיל, ערי הולדתנו – כמוהן כהורינו – תישאנו במקומנו בעונש הקשה על השטויות שעשינו. העיקר שנלמד סוף-סוף להקשיב רוב קשב.

אך אללי, אין סיכוי ואין תקווה.

ואני חוזר ומתאר לעצמי: הנה הסופר ניגש אל בית ילדותו, עומד שעה ארוכה מבלי להרהיב עוז, כדי לשאת את עיניו אל חלונות דירתו לשעבר; נד בראשו בעודו מברך לשלום את האנשים שאין הוא מזהה אותם; ולאחר שרואה את חורבנו של העולם שבו הוא גדל, מטיל, לראשונה בחייו, ספק בקיומו של עצמו.

אחת האשליות הנפוצות והמסוכנות ביותר בהקשר היחס למלחמה היא לחשוב שכביכול הכול יכול להישאר כמו שהיה מקודם, שאם להמתין בסבלנות יבוא הרגע שבו יהיה אפשר לשכוח את השכנים הישנים והטובים שהופכים בן-לילה לחיות טרף הדואגות אך ורק להישרדותם האישית; לשכוח את הפראות, הפרעות והבזיזה, את המצורים והפצת המידע השקרי במסגרת ההכנות למבצעים צבאיים. לאמור, יקיש במוח איזה לחצן פלא – והכול יעבור כלא היה. בנהה הכול מחדש ונשכח. והזוועות לא תחזורנה – לעולם לא עוד.

מהבחינה הזו הרומן "האורח נטה ללון" מאת שמואל יוסף עגנון הנו יצירה מעניינת מאוד, קל וחומר אם נביא בחשבון את הכרונולוגיה. ביסודו של הרומן מונחים הזיכרונות על אודות ביקורו של הסופר בבוצ'אץ' צור מחצבתו בשנת 1930. מלחמת העולם שבמהלכה העיר נהרסה במידה איומה ונוראה הסתיימה לפני שנים עשרה שנים. הנכים השלימו עם נכותם, המשפחות השכולות השלימו עם העדר יקיריהם שנהרגו או נעלמו – אף על פי שבני המשפחה ממשיכים לדבר עליהם, כדי למלא, ולו במילים, את השממה בתוך נשמתם. כביכול, כולם חזרו כבר מזמן אל חייהם השגרתיים, על אף היותם עלובים ועגומים תחת עול החוויות הקשות, אך בכל זאת, הציפיה לכך שאל עליון יגמול להם על שנות הייאוש בהשיבו אותם אל השלווה שהייתה ואיננה – מורגשת בכל שיחה ושיחה.

בעצם, הרומן עצמו נכתב וראה אור בסוף שנות ה-30, וזה שם את הדגשים באופן שונה. אנו רואים את העולם שעדיין שומר על התקווה לחיי השלווה והשלום, בעודו מתעורר מדי בוקר לשמע קולו הרם והרועם של צחצוח החרבות ההולך והגובר; אנו רואים את העולם שבו האנשים מוטרדים מזיכרונות האימים שלהם עד כדי שיש ונדמה לנו לפעמים שהם העלו אותם לראש מעייניהם ואינם

ובכל זאת עדיין לא משה ממני מחשבה טרדנית אחת: מה הרגיש עגנון לאחר שובו הביתה?

הנה, אני מנסה לדמיין יותר בפירוט: כיצד בשעה שהרכבת מתקרבת לבוצ'אץ' פניו לובשות ארשת ספקנית – ספק אם יוכל לזהות את עיר הולדתו לאחר כל השנים הפרידה שנמשכה כמחצית היובל, קל וחומר אם עירו חוותה מלחמה; הנה הוא מגיח מתוך הרעש והמהומה של תחנת הרכבת ומגיע ברגל למרכז העיר, בעודו מנסה לקלוט את הקולות והריחות המוכרים לו משחר ילדותו – ואף על פי שעגנון מדגיש שהריח המוכר לו, ריח דייסת דוחן עם דבש, לא נעלם כלל ועיקר, אני רואה את הטענה הזו כאחת התחבולות היצירתיות ומרשה לעצמי לא להאמין – איזה מין ריחות וקולות ישנים יהיו שם, אם העיר חוותה מלחמנה, נמחקה כמעט כליל כתוצאה מהשריפות והפחד; הנה הוא משאיר את חפציו בבית מלון והולך אל הבית שבו הוא גדל – ואיננו מזהה שם אף אחד, ובעצם אין בזה כל פלא – האנשים החיים הם בני תמותה, וסיכויים לשרוד את המלחמה הנו קלוש הרבה יותר בהשוואה לערים.

זוהי נקודת המפנה – אחריה באה ההבנה הסופית שעולם הילדות איננו קיים עוד, ויחד עם ההבנה הזו בא... לא, עדיין לא ידוע לי מה יש שם, מאחורי הדלת הזו.

אבל הייתי מוותר על דברים רבים בתמורה לידיעה של מה שהוא הרגיש.

מה יש שם, מאחורי הדלת הזו?

תרגום לעברית – אנטון פפרני
עריכה לשונית – יואב איתמר

הנסיעות מדונצק ללבוב בעיקר – 1200 ק"מ בקרון רצוף ומסריח, כמה פעמים לשנה, מדי שנה בשנה. זה נראה כמו שגיון שגובל שיעון, לא?

ואחר כך – ברגע מסוים הכול נהיה ברור. בהיותי נצר למפשחת ילידי גליציה וזקרפטיה, אני מחפש עדיין את הארץ המובטחת האבודה שלי. מנסה לגלות את מה שנגזל ממני אי-אז בימים. נולדתי רחוק כל כך מארץ אבותיי, ואני עוד חוזר וחוזר אל המקום שבו יכול (צרר!) היה להיות ביתי.

כמדומני, אמשיך לחזור לשם עוד זמן רב, אולי אפילו לאחר מותי, כשאני תופס בחוזקה את חבל הארץ ההוא עבור עצמי, עבור תולדות משפחתי, במקום שבו התיירים תופסים בתוך תבליט האזור את נקודת הראות הנוחה לצילום.

¹ כינויה של בוצ'אץ' אצל עגנון.

מלחמה; כן, נכון היה קשה – אבל האנשים נלחמים ביניהם מקדמת דנא, לפעמים אנחנו מנצחים, לפעמים מנצחים אותנו, הכול תלוי ברצון האל. העיר שבירכה לשלום את בנה האובד שמואל יוסף צ'צ'קס, אף כי שיבוש¹ הזאת כבר מזמן נעשתה קטנה עליו, כמו בגדי ילדים. אתה רואה את השוקים הומי האדם ולא את בתי העלמין הדוממים; רואה את העיר שלא נפל בחלקה לעלות באש ולהוציא החוצה את קרבי החדרים השרופים ולהסגיר את תושביה, המוציאים החוצה את תכולת כיסיהם לפני השודד ובמוסרם לו את הכול עד המעה האחרונה.

לפעמים לא רק אני רואה את זה – ואז אין זה בזכות הראיה, אלא בזכות ההקשר.

נוצר אצלי הרושם שעגנון ברח מגליציה בשל היותה צרה ומצרה עבורו. או היה חוזר בדרכו המיוחדת – קשה לומר בוודאות. ואילו אני בורח (ואולי דווקא חוזר) זה כבר מחצית חיי לגליציה הזאת מדונבאס החשוף לכל רוחות השמיים.

סיפור משפחתי בחבל הארץ שלנו הנו דבר פתלתול ודרמטי. דור אחרי דור, החליפו המשפחות את אזרחותן ומקומות מגוריהן ואפילו את שפת דיבורן. מה לא עושים, כדי לשרוד בין ריחי האבן של המשטרים העקובים מדם. במשך זמן רב לא יכולתי להבין מה מושך אותי הנה עד כדי כך: בשביל מה השתלטתי על השפה האוקראינית; איזו שמחה יכולת להסב המילים הללו שאין אוזני רגילה אליהן, למה ריח הטחב בחדרי המדרגות ומראם המוזנח של הבתים נתפסים בקלות חסרת-תוחלת. לא יכולתי להבין למה נפתולי הרחובות הצרים הללו קוסמת לי יותר מהשדרות הרחבות במקייבקה שלי ובמה טמונה הרומנטיקה של

בעצם, כרגיל הראיה וההקשר קובעים את הכול.

ביקורי השני בבוצ'אץ' חל שוב בעונת הסתיו, כאשר הירק והשמש נסוגים לאט-לאט, בעודן חושפים את שלד האבן של מרכז העיר. בעונה הזו של השנה כל הערים בחבל הארץ שהמדען השנון נתן לו את השם האומר דרשני "אדמת דמים", נראות כאילו צבא אחד עזב אותם זה עתה, והצבא השני עוד פורצת אליהן עדיין בקרבות הקשים הניטשים במבואותיהן. שטות תמרות העשן של הסתיו בפרברים, דבריהם והחלטותיהם של האנשים מגלים את השאננות חסרת התוחלת, המתהווה בשעה שאתה מבין כי המלחמה הסתיימה – ואתה נשארת בחיים.

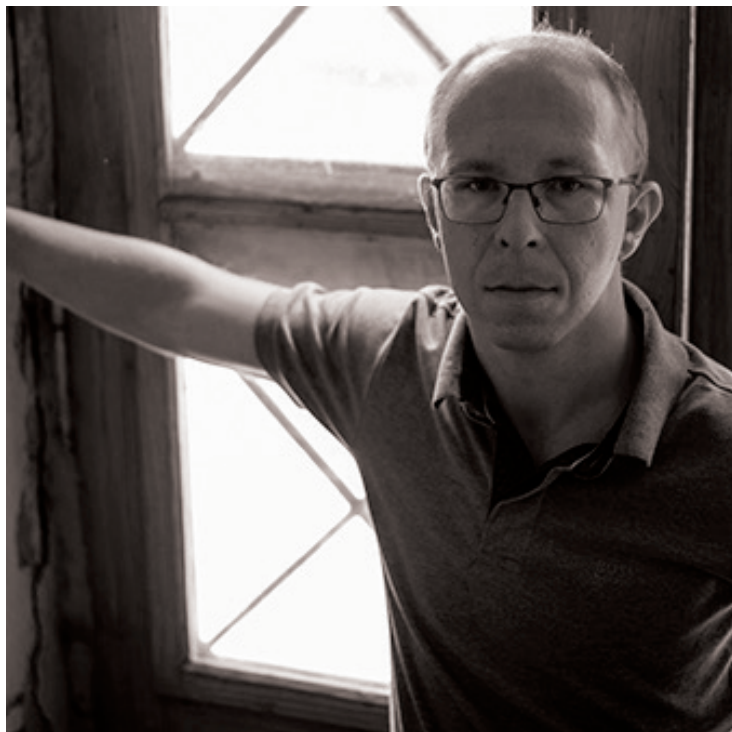
בעצם הייתי רוצה לדבר על המלחמה (שיקרתי, אכן שיקרתי – לא רציתי בכלל) בהזדמנות אחרת. ועכשיו – על השיבה.

סיפורה של בוצ'אץ' – כמוה כסיפורה של כל עיירה קטנה אחרת שנתנה אדם דגול לעולמנו. קל וחומיר – כאשר זהו סופר ברמתו של עגנון. לנוסע שהספר משמש לו כמדריך טיולים ממש אין סיכוי לראות את המקומות המתוארים בעיני עצמו. ואם טבוע בו דמיון בעל מעוף – זה בכלל עניין אבוד. כי אז לא תראה את הרחובות הנפתלים והנהר מהיר הזרם סטריפה והבתים הישנים שמאחורי חזיתותיהם מסתתרים סיפורי חיים לאין-ספור. לא, אז אתה מביט יותר לעומק, הרבה יותר לעומק. כמוך כילד תמים – אתה מגלה וחוקר את העיר המקבילה שמלחמה אחת השחיתה את פניה, וטרם נגעה בה מלחמה אחרת; העיר שאין לה צורך להעמיד פנים שלא קרה שום דבר קטסטרופלי: כן, נכון, אכן הייתה

לפעמים לא רק אני רואה את זה

תרגום לעברית – אנטון פפרני
עריכה לשונית – יואב איתמר

מִיִּזְרָאֵל לְיִשְׂרָאֵל

אולכסיי צ'ופה

סופר, משורר

בקורס נהיגה לפני הגיוס. הרוכלת עטפה את האפודה בעיתון וקשרה בשרוך. לקח פדיר את החבילה והלך עם ידידיו למזנון ראשון-חביב. אין לדעת עד אנה היטלטל האפודה האמריקאית העטופה בנייר. הדבר האחרון שהיה זכור לפדיר היא העובדה שהוא הגיע עם החבילה לג'ורין.

'החורף היה צפוי להיות ארוך, ובשבוע הבא שוב יצא לפדיר לנסוע לבוצ'אץ.

"לנסוע לבוצ'אץ" חדרה לראשונה לתודעתי כמסע ארוך מאוד, בוצ'אץ' המשיכה לשמור על עליונותה המסחרית. יום אחד, אפילו רצו לקחת אותי לשוק בבוצ'אץ', אבל חזרו בהם. במשך חצי יום הייתי מספר לנמלים על עיצבותי ותיארת' לעצמי את בוצ'אץ' כמקום בלתי רגיל עלי אדמות.

בקיץ 1969 השתחרר האח הצעיר של אמי, פֶּדִיר, ששירת כנהג בגדוד תובלה בחבל פֶּרם. היה אמור לשרת שלוש שנים, אך הודות לרפורמה הצבאית של חרושצ'וב שירת רק שנתיים וכמה חודשים. חזר הביתה בנובמבר, כאשר גבעות גליציה שלנו היו מכוסות בשלג. זאת הסיבה שהדבר הראשון שהוא עשה לאחר שנרשם בבקו"ם הייתה הנסיעה לבוצ'אץ', כדי לקנות לעצמו בגדים אזרחיים. נסע במעיל צבאי קצר ובמגפי החיילים. לא היה נוח לנסוע מאיתנו לבוצ'אץ'. אם נוסעים דרך יזליבצי, אז עד הכביש לבוצ'אץ' צריך לנסוע בדרך העפר בשדות או לעשות דרך עיקוף ארוכה לקושולובצי. על כן כולם היו מגיעים לג'ורין, ושם בכביש לבוצ'אץ' היו מחכים לאטובוס או לטרמפ. כפי שהתברר לאחר מכן מסיפורו של פֶּדִיר, לאחר שהלה חזר מבוצ'אץ' ריקם, מצאה חן בעיני אפודת צמר. לאחר שבא בדברים לגבי המחיר, הוא קנה אפודה מהחבילה שנשלחה מארה"ב שמכרה לו ספסרית מקומית. אפשר לנחש כיצד אפודה אמריקאית הגיעה לדוכן השוק בבוצ'אץ'. אז רק החלו להגיע חבילות מחו"ל לקורבי המשפחה של אלה שבזמן המלחמה הוגלו לעבודות כפייה בגרמניה. לאחר שהגיעו לארצות הברית ועברו בה את שני העשורים הראשונים, היו המהגרים החדשים שולחים לאוקראינה חבילות עם בגדים, צעפים וחוטי קמה. הסחורה האמריקאית החלה להופיע בשווקים. גם בבוצ'אץ'. ובכן, לאחר שקנה את האפודה האמריקאית ההיא (אצלנו היו אומרים סוודיר ולא סוודר), פגש פֶּדִיר, לפי דבריו, את הקולגות שלו מבית הספר לנהיגה בבוצ'אץ' שהיה לומד יחד איתם

בהיותי ילד בן חמש נשמע לי צירוף המילים "לנסוע לבוצ'אץ'" כמילה אחת. אבל מהי בוצ'אץ'? מה או מי זאת בכלל? לא ידעתי. איפה היא נמצאת? בכל עת שבבית סבי היו מדברים על בוצ'אץ', פירושו של דבר היה שצריך להתעורר לפנות בוקר, שבוצ'אץ' היא דרך ארוכה, נסיעה ממושכת באוטובוס או בטרמפ, ואחר כך, לאחר החזרה הביתה – סיפור בן כמה שעות על אודות הנסיעה על כל פרטי פרטיה ודקויות דקויותיה. בוצ'אץ' הייתה שוכנת בביתנו, כמוה כצ'ורטקיב, יזליבצי או יגילניצה. היא הייתה בקרבתנו, אך מבחינתי דאז – עדיין רחוקה מלגשת. בספטמבר 2019 היו אלה מי סטריפה הירוקים, הזורים בעגמומיות דרך העיר, יחד עם טפיחת כנפי הצוצלות, להקות יונים על חוטי החשמל הרפויים התלויים מעל הנהר, צפירות הרכבים, טריקות הדלתות וקריאות התלמידים בבתי הספר, שהחזירו אותי לבוצ'אץ' שלי שבזמנו נראתה לי רחוקה מלגשת. לא מיהרתי. סוף-סוף, בהגיעי לבוצ'אץ', אני יכול לסדר, כמו ספרים על המדף, את כל השגותיי לגביה מימי ילדותי בשילוב עם אלו של היום. אני מתגרר בפידזמוצ'וק, מעבר למפגש מסילת הברזל. אלה הם פרוורי העיר המשקיפים אל כיוון טרנופיל. במשך כל הלילה מצטופפות והומות על פני בית המלון המשאיות העוקפות את חתחתי הדרך. אך הרכבות אינן נשמעות. מאז שתחנת בוצ'אץ' נעשתה התחנה הסופית, התנועה נוהרת ממנה רק בכיוון אחד – לצ'ורטקיב, על כן הרכבות מופיעות כאן רק מעת לעת לעתים רחוקות.

אבל מה הייתה הסיבה לנסיעה לבוצ'אץ'? מה היה הטעם לנסוע לשם? כמובן, לשם המסחר, שכידוע, קשור קשר בל-יינתק לתולדות העיר, ואין להפרידו מאף תקופה בחייה – לא מהתקופות עתיקות היומין, לא מהתקופה שלפני המלחמה ואף לא אחרי המלחמה. האם הסוחרים בבוצ'אץ' היו פיקחים מאלה שבצ'ורטקיב? איני יודע. ייתכן שבסוף שנות ה-60, שעה שהביטוי

לנסוע לבוצ'אץ'

תרגום לעברית – אנטון פפרני

עריכה לשונית – יואב איתמר

מרכז בוצ'אץ' היה מכוסה כולו בפרסומות למיניהן. אכן שבה לבוצ'אץ' תהילתם משכבר הימים של סוחר העיר. והיא הייתה גם עיר החכמים ויודעי הספר. אולי כיום שארית חכמת הספרים אסופה בספרייה האזורית במחיצתו של המרכז הספרותי על שם עגנון, ומלבדה גם במיתולוגיה על אודות פינזל¹. כאן חשה את עצמה כטווסה טירת הבארזק של מועצת העיר, שמסביבה – שקעים מלאי אבק באספלט, כאלה שלכלבי רחוב מקומיים נוח לנמנם בהם. בחנויות רותח מסחר ער. ליד הכספומט של פריבטבנק יש תור, כי באו הכפריים, והם זקוקים לכסף מזומן. במרכז העיר בעלי הדירות בבתים האוסטריים מוכרים את הנדל"ן שלהם. אי-שם למעלה מעל העיר – מבצר רצוץ, שאף אחד לא מגלה בו עניין, טומן בשתיקת האבן שלו את חלק הארי של תולדות העיר. שותק ואינו רוצה לחלוק את הידע שלו עם אף אחד. ובעצם האם שם, בעמק למטה, שם מתרוצצות המכוניות ומוניות השירות, צוחקים בקול רם בני הנוער ונודף ריחן של עגבניות הסתיו – מישהו צריך את זה? שיממון פרובינציאלי, שיש בקיומו תכלית וקסם משלו, חוזר אל תוך רחובות בוצ'אץ' עם האפלולית הראשונה של שעת הדמדומים. מעבר להר פדיר, כאשר שמש ספטמבר סוגרת את מעגל היום שלה ושוקעת ללון מעבר לאופק, מתחיל הלילה. התרגולים המקומיים יחנו לבוקר, כדי לבשר לבוצ'אץ' את בוא היום החדש.

במשך כל הימים בבוצ'אץ' הייתי ממשש בעיניי את רחובותיה העקלקלים – הקווים המדויקים של המרחב והמילים העתידות לבוא. אולי באמת לשמן, לשם המילים האלו, כדאי לשוב הנה, פן אשכח דבר.

¹ יוהאן גאורג פינזל – פסל דגול תושב גליציה בן המאה ה-18, מייסד אסקולת לבוב באמנות הפיסול.

המדרגות החוצה. הרושם הוא שלא נכנסת לחדר מדרגות, אלא לתקופה אחרת. בוא, הבט עוד, הזן את עיניך. בוא, עמוד עוד קצת. הֵרַח. זכור. שאב בחופך את זרם האור הסמיך יחד עם הזבובים היבשים הדבוקים לאדן החלון – החבא אותו בכיסך, תחב אל חוצנך, דחס, כמו שבילדותך היית דוחס אגסים בשלים עד היותם נגועים ברקבו.

הילדים חוזרים מבית הספר. הולכים מהגדה השמאלית של הסטריפה, בעודם יוצאים מהבניין הגדול של הגימנסיה לשעבר – גם כעת זאת גימנסיה. התלמידים יכולים להגיע למרכז בשני דרכים, ושתיהן עוברות דרך הגשרים: אחד מהם להולכי רגל, והשני לכלי רכב עם המדרכות הצרות עד כדי כך, ששני אנשים הנפגשים עליהן יתקשו לעקוף זה את זה. אם התלמידים הולכים בגשר להולכי רגל, הם חולפים דרך הפארק עם מגרש הילדים ודיוקן הקיר הדהוי של שבצ'נקו. הפארק שומם. בבית קפה שותים בירה. וליד המזרקה – אלכוהוליסטים מקומיים, הנראים מעוכים בשל חייהם יושבים בחברת כלבי רחוב ומתווכחים על משהו בלהט. אוויר ספטמבר מציף את העמק מעל סטריפה ואת הרחובות הסמוכים בשמן אבלפיחה צהוב, סמיך ודשן, כמו האבק השמוני שאף טיפה של גשם לא הרטיבתו כבר מזמן. ואילו התלמידים השמים את רגליהם אל הגשר לכלי רכב – חזקה עליהם שיפנו אל הספסלים ליד האנדרטה לעגנון. בפנית השקט הזאת מעל הנהר, שם חתולים נושאים את חולדות החוף מהגדה המתונה, מתיישבים הנערים על הספסלים. הבנים והבנות מנעימים פטפוטים על השטויות שלהם, הצפופות במהירות הבזק בראשיהם מלאי האוויר. מדי פעם מציצים בטלפונים ניידים, כותבים מסרונים. לא היה לי לאן ללכת, לכן ישבתי מנגד ליד האנדרטה לעגנון והסתכלתי כיצד זורמים מי הסטריפה. בעל כרחי הייתי עד לסודות הנערים שהם היו מחליפים בינם לבין עצמם, מבלי שישימו אליי לב, קל וחומר לפרוטומת ארד. כעבור זמן מה ניגשו אל החבורה שלהם כמה מכרים על האפניים – וכולם זינקו ממקומם, כמו ציפורים מבהלות.

אם בוצ'אץ' היא עיר השיבה, אזי שבתִי אליה בזמן.

הלוא בשבילי עומדים כאן הבתים האלו, שחזיתותיהם ניצבות, מקולפות ולא מטוייחות, ברחובות מעל נהר הסטרִיפה?

בשים לב לכך שבכניסות הראשיות כבר הותקנו דלתות פלסטיק, אזי ביום מן הימים בעתיד לבוא, יגיע גם זמנן של החזיתות. תיעלם חלודתה של בוצ'אץ' המוזנחת, ויחד איתה ייעלם גם אבק הפז של ההיסטוריה, שגם כיום עוד ניתן לגלותו בכל פינה. כניסותיהם של כל הבתים בני קומתיים או ארבע קומות עדיין פתוחות לפני הזרים. אתה יכול להיכנס באין מפריע אל ריחם המיוחד של הקירות הספוגות בריח הכרוב הכבוש, כאילו הוציאו אותו בכוונה מהדירות בחביתות והציבו אותן בחדר המדרגות. אבל שום כרוב איננו. עונת הכנת מלאי המזון לחורף רק מתחילה, על כן יקצצו ויכבשו את הכרוב מאוחר יותר. אבל מאין הוא ריח הכבישה החמוץ עד בחילה?

בחדר המדרגות ישנן מדרגות לולייניות מוצפים בקילוחיו הכבדים של אור ספטמבר, החודרים פנימה מבעד לשמשות החלונות המלוכלכות. המדרגות מכוסות בעמירי זהב שלמים ואתה עומד, שקוע עד קרסוליך באבק צהוב, כמו במי סטרִיפה, לאחר שנכנסת לנהר הרדוד עד אמצע אפיקו. הכבסים מתייבשים על החוטים המתוחים במרפסות. הכביסה הנקייה על החוטים – היא סמל החיים המיוחד. ראיתי איך רטטה הכביסה בשכונות הערביות של יפו, כיצד בעלת הבית באיסטנבול הייתה תולה וילונות שאותן כיבסה זה עתה, ראיתי את הפונצ'ואים המתייבשים בגרנדה שבניקרגואה, ואת הנשים במומבאי עם אגני פלסטיק מלאי כבסים על ראשיהם. ריח הכביסה הנקייה חודר לאפך, כמו ריח אוזון אחרי סופת רעמים. אין חשק לצאת מחדר

פן אשכח דבר

תרגום לעברית – אנטון פפרני
עריכה לשונית – יואב איתמר

אחד לא תיאר אותה כך. הדתיות המודגשת, האלוזיות לתולדות עם ישראל והקודים שנשאבו מהמקורות המקודשים מהווים את היסוד האורגני של סגנונו של עגנון. ואף על פי שהסיפורים רוויים גם בתיאוריהם של שגרת החיים והטרדות היומיומיות, מחזורי החיים המעוגנים בלוח השנה היהודי – בכל זאת ישנו אור מיוחד המאיר אותם מבפנים כמו פנס.

האם הייתי יכול לצפות, שלאחר שאלווה באקראי את בתו של עגנון, אמונה ירון, בטרנופיל בתחילת שנות ה-90, אוכל להגיע בבוא היום לירושלים ולבקר בבית עגנון, ועכשיו, שעה שאני מטייל בחוצות בוצ'אץ', אקשיב לקריאות התרנגולים. ואז, בירושלים יודע לי שאמונה מתגוררת בבית עתיק יומין. איכשהו מבלי משים איזכר בפגישה בינינו בבוצ'אץ' והעובדה שהיא תרשום בפנקס שלי את הכתובת שלה בירושלים. כמו שאומרים, כנגד כל צרה שלא תבוא.

בעצם הטקסטים הפרוזאיים פרי עטם של יהודי גליציה הנם רבי פנים וגוונים מהבחינה הסגנונית ותימטית – החל מצ'ורטקיב של קרל-אמיל פרנצוז, דרך בוצ'אץ' של שמואל יוסף עגנון וברודי של יוסף רוט וכלה בדרוהוביץ' של ברונז שולץ – ומקיפים את הכתיבה הספרותית החל מתור ההב של הקהילות היהודיות באוסטרו-הונגריה ועד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. רוב הסופרים הנזכרים לעיל השתדלו לשבץ את חייהם המסורתיים של היהודים בתוך הסגנונית האתנית של החיים בעיירות גליציה, בעודם מראים או התנגשות בין המסורת לאתגרים החדשים או את שיממון החיים הפרובינציאלית, אבל רק שמואל יוסף עגנון נשאר ברוב רובם של כתביו יהודי אדוק השואב את ההשראה והדחף הפנימי לכתיבה מהיהדות. עגנון התעניין יותר בעולם הספר, עניינו אותו המילים שנאמרו או נכתבו לפניו שאפשר לא רק להיתקל בהן ברחוב מתוך האזנה לשיחה, אלא גם המילים הנקראות בספר תורה בבית הכנסת, אשר משמעותן ויופין גוברים בזכות זהבה של נעימת הזמר. ייתכן שלא בכדי הוא שעל מנת שיהיה קרוב יותר למייליה הדרושות לו, לאחר בוצ'אץ' וברלין, בוחר הסופר במודע בירושלים למקום מגוריו.

אך בסוף חייו קרה לעגנון מה שקורה לכולם – הוא שב לעיר ילדותו, לבוצ'אץ'. כמובן, אינו חוזר לשם מבחינה פיזית, אלא בלב, בעודו כותב מחזור סיפורים שבהם הוא מתאר את עיר הולדתו ואירועים הסטוריים אחדים בתולדותיה. באחד מהם, הנקרא "בוצ'אץ'", מסיים עגנון את סיפורו בתקווה ואמונה בכך שאלוהים לא ינטוש את עמו הגולה, אלא יקבץ את כל שבטיו ויביאם לירושלים. ובכן, בעיניו גם בוצ'אץ' היא מקום של שהייה ארעית במסעם הממושך של היהודים אל כיוון ירושלים. איש מבין הסופרים היהודים בני גליציה, לא האמין לפני עגנון בהשגחה אלוהית, אף אחד מהם לא ציפה לה כמוהו ואף

התרנגולים מתעוררים בבוצ'אץ' בשעה ארבע לפנות בוקר. ייתכן שלא חל כל שינוי בקולותיהם של תרנגולי בוצ'אץ', והנם כמו בימים ההם, בתקופת מגוריו של עגנון בעיר זו, ועתה, שעה שאני שווה בה, אני שומע את הקולות שהיו מאירים את בני העיר גם בימי חייו. משום מה התרנגולים האלה, כמוהם כקול האמון המיוחד הנתון בי, אורח זר שישתהה בעיר השיבות לכמה ימים, משום שגליציה, ובפרט בוצ'אץ' הן מקומות שהיו עוזבים אותם, אך שבים אליהם. הנה דייג מקומי במגפי גומי בא ברגל עד אמצע אפיקו של נהר הסטריפה, כי זהו נהר רדוד. הנה מתרוצצים בחוצות העיר כלבי רחוב עם כפתורי פלסטיק באוזניהם. הנה ריחות הסתיו של הענבים, השזיפים והעגבניות נאחזים באמות פתחיהן של החנויות הישנות. הסתיו כיתר את בוצ'אץ', כמו הצבא העות'מני וכמוהם, לא ייסוג עד אשר ינצח אותה סופית.

בלית ברירה, יש לטעון שיחד עם עגנון, הניצב כעת כפרוטומה על גדתו של הנהר האטי סטריפה, שאת זרמו מנסות לבלום הערבות הנמניכות להרכין את זלזליהן מטה, אנו חוזרים לגליציה – הארץ שנשארה על דפי הסיפורת הקסומה שלו. אנסה לשער שהשיבה לגליציה היא, של עגנון. קשורה – לפחות מבחינתי – לחיפוש אחר האמיתיות. אתם תשאלו "איזו אמיתיות?", ואני אתחיל לחפש תשובה ברחובותיה העקלקלים של בוצ'אץ', בבתיה קלופי הטיח, במעקי הפיתוחים החלודים של המרפסות או אפילו תוך הפלגותי אל אירועי התקופה עתיקת הימין, כפי שהיה עושה הסופר שלנו, בעודו יוצר את סיפוריו החדרומים ברוח מיתולוגית על ימי הביניים בתולדות בוצ'אץ'. האמיתיות נשארת, בראש ובראשונה, בכתיבה, כי אין טעם לגלות כל אמיתיות אחרת בחלוף הזמן הזורם.

כנגד כל צרה שלא תבוא

תרגום לעברית – אנטון פפרני

עריכה לשונית – יואב איתמר

ישראל מאת

וסיל מאכנו

משורר, סופר, מסאי

"אור על הגבעות" הנו ספר המסכם את האירוח הספרותי בבוצ'אץ' שנמשכה במהלך החודשים ספטמבר – דצמבר של שנת 2019. זהו כבר האירוח השני האוסף את הסופרים האוקראיניים בבוצ'אץ' סביב עזבונו הספרותי של יליד העיירה הזו, חתן פרס נובל, שמואל יוסף עגנון. במהלך האירוח הספרותי בבוצ'אץ' שנערך בשנת 2019 משתתפיו היו הסופרים יבהניה סניק, סופיה אנדרוהוביץ' ואנדריי ליובקה.

הרעיון המרכזי של הפרויקט הנו לתת למשתתפיו את האפשרות להרגיש את עצמם אורחים המתאכנסים בבוצ'אץ', כפי שעשה בזמנו עגנון בשעה שביקר לראשונה בעיר הולדתו בתקופה בין מלחמות העולם במאה הקודמת ולתאר על סמך התרשמויותיהם את תונבותיהם בטקסטים. באירוח הנוכחי אנו רוצים למשוך את תשומת הלב לבוצ'אץ' בהיותה כור מחצבתו של חתן פרס נובל, וכמו כן לנושא הערים הקטנות והעייזבון הספרותי שלהן. משתתפי האירוח הספרותי בשנת 2019 היו הסופרים האוקראיניים וסיל מאכנו, אולכסיי צ'ופה ויבהניה קונונגנון.

ספר המסות 'אור על הגבעות' ממסל את מורשת בוצ'אץ' ואת ההיסטוריה רב-התרבותי שלה ואף את נופה הציורי להפליא. העיר הזו, השוכנת בין הגבעות, ספגה את אור המסורת הנוצרית והיהודית כאחת, את אורן של אלה שנהולדו בעיירה השקטה הזו ונשאו את שמה לשבחה בעולם כולו.

המסות שנכתבו על ידי משתתפי האירוח במהלך שהייתם בבוצ'אץ' נאספו כיום בתוך כריכה אחת בתוספת תרגומן לאנגלית והעברית. שותפיו התקשורתיים של הפרויקט הנם האתרים זברוץ', ליטסנטר (litcentr.in.ua), צ'יטומו (קריא) – שפרסמו בזמן הפרויקט את כל הטקסטים שנכתבו במסגרת האירוח. יישום הפרויקט והוצאת 'הספר התאפשרו הודות לתמיכתה של הקרן 'המפגש האוקראיני-יהודי'.

על הפרויקט

ה ק ד מ ה

הפיוטית לבוצ'אץ' היהודית. בתו אמונה ליקטה והוציאה לאור ספר סיפורים בשם "העיר ומלואה" המוקדש כולו לנושא זה. זהו ספר מלא נוסטאלגיה שבו דמותה האידיאלית של בוצ'אץ' מכילה את מסורותיהם של החסידים תושבי העיר ואת המנהגים, האגדות והסיפורים העממיים שלהם שניתן לגלות בהם את השפעת הפולקלור האוקראיני והפולני.

הדור הצעיר של הסופרים האוקראיניים רואה בדמותו של עגנון את דוגמת הדרכים המובילות אל הרמות הנעלות ביותר של היצירה הספרותית. עגנון תמיד האמין בכישרונו ועבד בהתמדה על שכלול יצירותיו. ביתו נהרס פעמיים במהלך חייו, כתבי היד שלו נשרפו כליל באש השריפה, אך מדי פעם היה הסופר אוזר את כל כוחו הפנימי בכדי לחזור אל עבודתו. לסופרים היוצרים בשפות העמים הקטנים יחיסית חשוב ביותר לדאוג לתרגום יצירותיהם. אילו היו יצירותיו של עגנון כתובות אך ורק בעברית וביידיש ולא היו מתורגמות בזמן לשפות העולם, הן היו נשארות בלתי מובנות ובלתי מושגות בעולם הרחב.

במסה הכלולה בקובץ זה מתאר וסיל מאכנו את דרכו אל ההתוודעות לעזבונו היצירתי של עגנון, את המפגש עם בתו של הסופר, אמונה. ייתכן שהמפגש הזה ישמש כחוליה היסטורית בלתי אמצעית המקשרת בין סופר המופת של הספרות העברית לבין תוכנית האירוח הספרותי בבוצ'אץ' ביוזמתו של מרכז הספרותי על שם עגנון.

פרופ' וולף מוסקוביץ', האוניברסיטה העברית בירושלים

האירוח הספרותי עבור הסופרים האוקראיניים הצעירים שנערך על ידי המרכז הספרותי על שם עגנון בבוצ'אץ' הנו פרויקט רב חשיבות התורם לקידום התמיכה הבינלאומית בספרות האוקראינית ולהתוודעותו של הקהל האוקראיני בן זמננו לערכו היצירתי של הסופר הישראלי הדגול יליד העיר בוצ'אץ' שמואל יוסף עגנון, ולמורשת התרבותם העשירה של יהודות גליציה.

לפני השואה היוו היהודים כמחציתה אוכלוסייתה של בוצ'אץ', עיר קטנה שנועה לשבח בזכות מורשת תרבות שלה. עצם העובדה שעגנון רכש את כל השכלתו אך ורק בעיר הזו עשויה להעיד על הרמה הגבוהה של התרבות היהודית המסורתית של בוצ'אץ'. הוא התהווה שם כאישיות וכסופר והחל לפרסם את יצירותיו עוד בהיותו נער מתבגר. לאחר שעזב את בוצ'אץ' בשנת 1908, לא למד עגנון בשום אוניברסיטה והרחיב את אופקי הידע שלו הודות לקריאה מרובה של מיטב ספרי המדע ויצירות הספרות העולמית. כפי שהעיד גרשום שלום, המומחה המוביל במחקרי הקבלה, היה עגנון ידען בקי ומושלם מעין כמוהו של כתיב היד היהודיים מימי הביניים בקרב עמיתיו למקצוע.

עגנון היה חוזר שוב ושוב ביצירותיו אל נושא החיים היהודיים בבוצ'אץ', כמו לגן העדן האבוד שנרמס ברגל גסה תחת מגפי חייליהן של המדינות העוניות במלחמת העולם הראשונה שבמהלכה נהרסה העיר הזו במידה כה רבה. עגנון ראה באחרונה את צור מחצבתו ואת היהודים המרוששים שלה בעת ביקורו הקצר בה בשנת 1930 וחזה את הפורענות האימה הצפויה להם בקרוב. הפיתרון הוא ההגירה לפלסטינה. אומנם השער הזה נעול בחוזקה בידי הבריטים. בשנת 1943, בשעה שנודע לו על ההשמדה הטוטלית של האוכלוסייה היהודית בעיר הולדתו בידי הנאצים, כתב עגנון את המסה "הסימן", שירת השבח

גן האדן האבוד

וולף מוסקוביץ'
ירושלים, 23 במארס שנת 2020

וסיל מאכנו
אולכסיי צ'ופה
יבהניה קונונגקו

אור על הגבות

אור על הגבעות